

Història d'una superxeria: el cas Jordi de Sant Jordi*

PEP VALSALOBRE

Institut de Llengua i Cultura catalanes (UdG)

Falsificacions i tota mena d'impostures són habituals, abans i ara, en el camp de la cultura. N'hi ha de mesquines, amb el guany econòmic com a horitzó. El camp de les arts plàstiques en va ple. I el de la literatura. En coneixem exemples propers que ara no paga la pena d'esmentar. Històricament, el món clerical n'ha estat capdavanter. N'hi hagut de transcendència universal, colossals, com la Donació de Constantí al papa Silvestre; falsificacions monàstiques de tots colors per acreditar privilegis o exempcions, drets de propietat, etc.; els sempre imaginatius relats hagiogràfics o la "documentació" que acompanyava (i acompanya encara) el món tèrbol i fascinant de les relíquies... Però no, parlo de les impostures que cerquen més aviat el prestigi cultural, polític o espiritual. Verbigràcia, l'exitosa superxeria de Giovanni Nanni o Annio de Viterbo i els reis primitius d'Espanya, el fals *De duplici martyrio* que en un mal moment Erasme mateix –que n'era l'inventor– va atribuir a sant Ciprià, els tractats d'alquímia pseudolul·lians, els cants ossiànics de James Macpherson, els papers d'Arborea... En l'àmbit hispànic, hi ha falsificacions tan sonades com la vinguda de l'apòstol Jaume a la península o els "ploms del Sacromonte". La cultura catalana tampoc no n'és desconixedora, és clar. N'hi ha de sacres i espectaculars –dins del clos local, és clar– com sant Narcís mateix i el miracle de les mosques, i, en l'àmbit literari, de genials com el pseudoBoades, més destraleres com les *Trobes de mossèn Febrer*, o més modestes, com les pseudoprocies de Bernat de Mogoda, el pseudoPuigpardines, el poema èpic atribuït a Hug de Montcada i altres "creacions" de Josep Marià Ortís, de qui tractarem més avall, etc. El cas de *La fi del comte d'Urgell* és ara mateix *subiudice*: Mar Batlle i Jesús Villanueva han defensat hipòtesis oposades; jo, ara mateix, em guardaré bé prou de dir-hi la meva.

Vinc aquí a parlar d'una enganyifa menor, la del *cas* de mossèn Jordi (de Sant Jordi). Menor, però que va resistir tres segles llargs, que no és pas poca cosa. En efecte: des de 1546 fins a la segona meitat del XIX, literats i erudits, alguns d'ells ben seriosos, van empassar-se (sovint interessadament) la mistificació. Més encara: sovint la van amanir amb l'objectiu de consolidar-la davant dels dubtes plantejats per alguns individus tinguts per poc "afectes" a les coses valencianes. En fi: tan amè sol ser percaçar i identificar una impostura com veure greus erudits caure-hi de quatre potes. Potser més i tot. En gran manera, el cas Jordi de Sant Jordi posa en evidència la actitud poc crítica de molts erudits siscentistes i il·lustrats que, tot i fer unes obres de excepcional qualitat, en aquesta ocasió es van retratar. Parlo de Nicolás Antonio, Joan Andrés, Francesc Cerdà i Rico, Francesc Pérez Bàier, etc., noms de gent respectable, sens dubte. M'hi he decidit perquè, de fet, significa estirar un fil que la nostra homenatjada Eulàlia Duran havia tractat de passada arran de les seves recerques sobre l'emulació amb Itàlia i la recepció de Marc (Duran 1991: 252-255). I per seguir les recomanacions de Josep M. Nadal, que ja al 1983, ran de l'aparició de «Jorge del Rey» en el «Canto de Turia» inserit a la *Diana enamorada* de Gaspar Gil Polo (València, 1564), reclamava l'anàlisi de la

* Aquest treball s'inscriu en el marc del projecte del MCyT ref. BFF2002-02561, dirigit per Albert Rossich. He d'agrair les orientacions que m'han ofert Eulàlia Miralles, Albert Rossich i Mariàngela Vilallonga, i l'atenció de Gemma Avenoza, Mireia Campabadal, Vicent Josep Escartí, Francesc Feliu, Enric Guinot i Francesc X. Rodríguez Risquete, que tan diligentment s'han prestat a resoldre'm els dubtes que els he plantejat.

«gènesi i la difusió» de la «absurda tradició» que deia que Jordi de Sant Jordi havia estat plagiat per Petrarca.¹

Que quedi clar: no tinc cap pretensió de jutjar els falsaris d'aquesta mena. Fins confesso que els tinc una certa simpatia. Si més no, no em vull estar de reivindicar la contribució indirecta dels falsaris a l'establiment i millora dels mètodes crítics filològics, el coneixement històric i el rigor positivista. En aquests terrenys, la seva cooperació és incalculable. Recordem, per exemple, Antoni Agustí –per esmentar un autor car a Eulàlia Duran– i la seva aportació a la distinció de l'epigrafia vera de l'espúria, en una època de gran inflació d'inscripcions i monedes antigues falses, mercat que devia moure grans quantitats de diner, que sortien de les bosses d'humanistes snobs i cànids a l'arbitri de falsificadors atents a les modes culturals.

1. «En estos nuestros tienpos». La recepció immediata, fins a 1511.

Jordi de Sant Jordi (JSJ a partir d'ara) va ser un poeta d'èxit en el seu entorn. I per paradoxal que pugui semblar, el seu succés a la jove cort del Magnànim radica precisament en el caràcter arcaïzant de la seva lírica. Riquer & Badia (1984) ens van il·lustrar en aquest sentit de manera incontestable.

La recepció immediata, després de la seva mort al 1424,² va ser, a banda de la lectura i la transmissió manuscrita, també excepcionalment falaguera. Només hem de llegir les entusiastes paraules que li va adreçar el seu col·lega de joventut, Íñigo López de Mendoza, marquès de Santillana. En efecte, com és arxisabut, JSJ apareix al «Prohemio e carta quel Marqués de Santillana enbió al Condestable de Portugal con las obras suyas». En aquesta epístola escrita vers 1446, el marquès fa una revisió sintètica de la història de la poesia, on tracta essencialment d'autors contemporanis. Els eixos organitzadors del discurs històric del marquès són el cronològic (amb una primera separació entre poetes de l'Antiguitat i medievals) i el territorial. Ja en l'àmbit dels poetes en vulgar, comença pels seus apreciats italians, continua amb els francesos, la Corona d'Aragó i Castella (s. XIV), i acaba amb Galícia i Castella (s. XV). Heus aquí el conegut fragment que tracta de JSJ dins de l'apartat dedicat als poetes de la Corona d'Aragó; és el més extens dels adreçats als poetes catalanoaragonesos. El reproduïxo de l'edició d'Àngel Gómez (1990: 59):

Los catalanes, valençianos e aun algunos del Reyno de Aragón fueron e son grandes ofiçiales desta arte. [...] En estos nuestros tienpos floresçió mosén Jorde de Sant Jorde, cavallero prudente, el qual çiertamente conpuso asaz fermosas cosas, las quales él mesmo asonava, ca fue músico exçellente; fizo entre otras una 'cançión de oppósitos' que comiença: «Tos ions aprench e desaprench ensems»; fizo la *Passión de amor*, en la qual copiló muchas buenas cançiones antiguas, asý destos que ya dixee commo de otros.

Convé recordar també la «Coronación de Mossén Jordi» del mateix Santillana (Riquer & Badia 1984: 314-319). Cabré (1998: 31) ha assenyalat fa poc: «Sólo un efecto de fascinación parece explicar que el Marqués trasmudara un trovador en poeta,

¹ Nadal (1983: 100). En nota afegia: «Aquest Jorge del Rey, contemporani de Jaume I i distint, per tant, de Jordi de Sant Jordi, no ha existit mai, òbviament. Fóra interessant d'estudiar la gènesi i la difusió d'aquesta idea errònia, que té, em sembla, un interès evident des del moment que s'utilitza per poder afirmar la influència d'un autor valencià trobadoresc en l'obra d'un dels creadors del vulgar literari a Itàlia».

² Recordem l'aportació recent de Chiner (1999) on data amb exactitud la mort del poeta: 18 de juny de 1424.

presentándolo en la Coronación al lado de Homero, Virgilio y Lucano, bajo la sombra de Dante».³

La transmissió manuscrita de l'obra de JSJ, pels testimonis que en conservem, va ser matinera i abundant al llarg d'un segle escàs. El primer manuscrit conservat amb obra seva, el ms. H, és pràcticament contemporani de l'autor, el cançoner Vega-Aguiló (BC mss. 7-8; entre 1420-1430). El següent (I), pertanyia a la biblioteca del marquès de Santillana, amb una sola poesia, i és datat a mitjan xv. Tres altres manuscrits pertanyen a la segona meitat del Quatrecent: J (BNP esp. 225), P (Bib. Univ. Saragossa ms. 184) i N (Bib. Ateneu Barcelonès ms. 1; de la darrerria del xv). Finalment, els altres dos són de principi del Cinccents: L (BC ms. 9) i K (BC ms. 10, còpia de J i, per tant, *descriptus*).⁴ JSJ apareix com a *miles* en la documentació llatina a partir de 1420 i com a *mossèn* en la documentació en llengua vulgar, per tal com va ser investit cavaller aquell any. En els manuscrits que conserven les seves poesies rep una denominació força homogènia:

a) cançoners del xv: H (*Jordi, mossen Jordi*; en ocasions algun poema seu apareix anònim); J (*mossen Jordi i, menys, mossen Jordi de Sant Jordi*); N (*mossen Jordi i, menys, mossen Jordi de Sant Jordi*); P (*mossen Jordi de Sent Jordi, sempre*).

b) cançoners del xvi: L i K (*mossen Jordi i, menys, mossen Jordi de Sant Jordi*).

La denominació més comuna, doncs, era *mossen Jordi*. A l'anomenada «Cançó d'opòsits», que comença «Tots jorns aprench e desaprench ensemps» (poema XV de l'edició Riquer & Badia 1984), on aviat recaurà tota l'atenció pel que fa a JSJ, tots els manuscrits coincideixen en *Jordi de Sant* (o *Sent*) *Jordi*. Finalment, el marquès de Santillana, ho va castellanitzar en *Jorde de Sant Jorde*, com hem vist (així en tots els manuscrits del «Prohemio» conservats).

Diverses obres literàries a partir de mitjan segle xv es van fer ressò d'una manera o altra de JSJ. Abans de 1460, Francesc Ferrer tenia enllestit el seu poema col·lectiu «Lo conhort».⁵ Entre els tretze trobadors que s'afanyen a conhortar la desconsolada veu poètica hi ha «Mossèn Jordi» (vv. 264-292), del qual, en aquella antologia de maldits, s'hi inclou la primera octava del poema de JSJ intitulat «Lo canviador» (Riquer & Badia 1984: 234-239).

Fos anterior o fos posterior al de Ferrer, el centó de Pere Torroella que comença «Tant mon voler s'és dat a amors», reportava els versos 350-359 («James guasanye tant en re...») com de JSJ amb la rúbrica «Parle mossèn Jordi». En aquest cas, però, Massó i Torrents ja havia advertit que l'atribució era falsa i que es tractava de la tercera estrofa d'una cançó de Peire Cardenal. Gemma Avenoza (2003) ha fet notar que entre l'aparició del nom de JSJ i la cita hi devia haver una llacuna al manuscrit que atorga la paternitat al poeta valencià d'uns versos que no són seus.⁶ Sigui com sigui, la presència de JSJ en els centons de Ferrer i de Torroella mostra el prestigi i la pervivència del record del poeta valencià a mitjan xv.

Cap a finals del Quatrecent, la poesia de JSJ encara mantenia vigència modèlica. Riquer & Badia (1984: 171) han recordat com versos de «Cor cruel» de Roís de Corella depenien dels «Stramps» de JSJ. Versos que, al seu torn, també Joan Moreno

³ Lluís Cabré (1998) precisa com els «nuestros tienpos» de Santillana s'aturen a la dècada de 1420, quan el poeta castellà prengué contacte directe amb alguns poetes de la cort de Margarida de Prades i del jove Alfons. Sobre el Jordi de Sant Jordi del text de Santillana, veg. les pp. 30-32.

⁴ Per a més detalls sobre els testimonis, veg. Riquer & Badia (1984: 83-85). Veg. Avenoza (2002: 501-504) per a conèixer la situació i l'acompanyament dels textos de JSJ en cadascun dels manuscrits.

⁵ Malgrat les aportacions de Jaume Aufferil (Ferrer 1989: 93), que el datava al 1448-1149, sembla que avui hem de ser més prudents: l'única data segura és la de 1460, quan apareix copiat en cançoners datats d'aquest any. Agraïxo les puntualitzacions que m'ha ofert Francesc X. Rodríguez Risquet sobre Ferrer, Torroella i els centons d'ambdós.

⁶ Agraïxo a Gemma Avenoza les atencions i orientacions que tan amablement m'ha ofert.

reutilitzava en un poema dedicat a Violant d'Urrea, al Jardinet d'Orats, com explicava Martí de Riquer (1964 [1984-1985: IV, 197]).⁷

Entrats ja al segle XVI, Lluís Crespí de Valldaura, catedràtic de l'Estudi General de València, va participar amb quinze composicions al *Cancionero General* d'Hernando del Castillo (València, 1511), totes escrites en castellà tret d'una, la «Glosa suya [=de mossèn Crespí] a una cançó que hizo mossèn Jordi de Sant Jordi en lengua valenciana» (f. 198), l'única en català d'aquesta edició.⁸ Sobre aquesta falsa atribució a JSJ, fa molt temps considerada apòcrifa, vegeu el documentat treball de Gemma Avenoza (2002), la qual proposa mossèn Jordi de Centelles, el bregós germanastre del segon comte d'Oliva, Serafi de Centelles, com a possible autor del poema glossat per Crespí. Malgrat aquesta aparició espúria al *Cancionero General*, tan conegut al segle XVI hispànic i constituït com una de les poques fonts de notícies sobre els poetes valencians “antics” que s'utilitza a mitjan Cinccents (veg. Valsalobre 2003: 188-189), sorprèn el fet que ningú fins a Vicent Ximeno (1747), no faci la més mínima al·lusió a aquests versos quan parli de JSJ, que jo sàpiga.

2. «Y aún los mismos versos tomó dél». La invenció del cas: Beuter

Avançat el segle XVI sembla esfumar-se l'interès per l'obra de JSJ en els termes que hem vist. Aquest fenomen s'esdevé en paral·lel al sorgiment d'un interès completament nou per la figura de JSJ. Fruit d'un tripijoc cronològic, JSJ va esdevenir un antecessor de Petrarca.

Segons Riquer (1964 [1984-1985: II, 160-161]; també a Riquer & Badia 1984: 84 n. 2), la causa de la confusió és un afegit a la rúbrica original del poema XIV, «Deserts d'amichs, de bens e de senyor» –conegut tradicionalment com «Presoner»–, en el ms. J, confegit entre 1440-1470.⁹ En resum: algú va afegir «del rey» sota la rúbrica original «mossen Jordi» i, segons Riquer, de resultes d'aquesta addició es van generar «pintoresques divagacions i sorprenents errors entre els erudits del segle XVI, que cregueren que Jordi de Sant Jordi havia viscut en temps de Jaume el Conqueridor». Certament, aquest afegit va contribuir, molt després del Cinccents, a embolicar la troca, però em fa l'efecte que ni es tracta pròpiament d'una confusió ni l'origen del trabucament cronològic arrenca d'aquesta anotació. Segons la meva hipòtesi, l'afegit és posterior a la “confusió”, de mà d'algú que la coneixia bé. D'entrada, perquè la denominació *Jorge del Rey* és posterior a la creació de la falla de la precessió de JSJ respecte de Petrarca. Després, perquè quan analitzarem el lloc on s'originà la falòrnia veurem que no depèn d'una simple addició a la rúbrica d'un manuscrit.

Anem, doncs, a aquests orígens. I en el principi hi ha Beuter. En efecte: el teòleg i cronista valencià Pere Antoni Beuter va introduir unes notes d'història literària a l'epístola dedicada als jurats de la ciutat de València situada al front de la traducció al castellà i ampliació de la seva *Primera part de la història de València* (1538), impresa a València al 1546. Les notes surten a col·lació de l'apologia compensatòria que Beuter fa del valencià en lliurar la traducció en una «lengua estraña para Valencia». La traducció, com tantes vegades al segle XVI, es justifica perquè les glòries valencianes obtinguin

⁷ Ambdós casos han estat recordats recentment per Tomàs Martínez (1998: 48).

⁸ Deia Fuster (1984 [1989: 57, n. 46]): «Per a la idea que de Jordi de Sant Jordi es feien els poetes valencians de la darrerria del segle XV, veg. el *Cancionero General*, edició de 1511, foli clxxxviiiij». La dècima de Crespí en català que esmenta Cerdà i Rico a les seves *Notas al «Canto de Turia»* (p. 309) és en realitat una falsificació de Josep Marià Ortís (veg. més avall).

⁹ Cf. Beltran (1999). Hi ha altres afegits d'un rubricador del XVI, com ara l'atribució de la traducció de la *Belle dame sans merci* a Ausiàs Marc (Beltran 1999: 345).

una més gran difusió. Immediatament, com també s'esdevé tantes voltes al Cinccents, l'autor es creu obligat a escriure una apologia de la pròpia llengua. L'excel·lència de la llengua valenciana antiga o llemosina és prou eloqüent en les obres dels autors antics, tot i no estar llavors la llengua tan «limada» com la valenciana del present cinccentista. I és aleshores que, com a prova definitiva, Beuter engalta el fragment que ens interessa, ben conegut d'altra banda:¹⁰

Una sola cosa quiero aquí dezir por comprobación desto [=les excel·lències de la llengua valenciana], que sé yo muy cierto que toda Italia me ha de contraddezir en ello, y la mayor parte de España y Francia la ha de tener por muy nueva y por no de creer, y con todo es ella en si muy verdadera: ¿Quién no sabe que el Francisco Petrarca fue el segundo poeta italiano que, después de Dante, puso la poesía en lindos y elegantes versos vulgares y dio principio de sonetos y de tantas rimas sextiles, ternas y de otros números en la Italia? ¿Quién no le tiene a éste por padre destas trobas en el mundo? Pues quiero que sepan que como el Virgilio hurtó de Homero y Hesíodo y otros griegos, según Aulo Gellio y Macrobio largamente tratan, assí el Petrarca se aprovechó y hurtó de las trobas de un nuestro cavallero valenciano, que fue quasi cient años primero que el Petrarca escribiesse, y usó sonetos y sextiles y terceroles en nuestra lengua valenciana limosina. Y aunque pudiesse poner aquí muchas pruebas desto que escribo, tengo que abastará lo que aquí quiero poner, porque se sepa la verdad del negocio, con este exemplo:

Dize Petrarca:

Pace non trovo, e non ho da far guerra
E volo sopral cielo, e ghiaccio en terra.
E nulla stringo, e tuttol mundo abbraccio.
Et ho in odio me stesso, et amo altrui.
Si amor non he, che dunque e qualche i sento.

Dize mossén Jordi, cavallero:

E no he pau, e no tinc qui-m guarreig
Vol sobre·l cel, e no·m movi de terra.
E no estrenc res, e tot lo món abràs.
Hoy he de mi, e vull a·ltri gran bé.
Si no·s amor, dons açò què serà.

Y muchos otros versos enteros y medios versos y sonetos. Este mossén Jordi fue un cavallero cortesano del rey don Jayme que ganó Valencia, y se halló con él en el passaje de ultramar que se desbarató por la tormenta que le tomó enfrente de Mallorca, año MCCL quasi o poco más. Y un otro cavallero su compañero, que se llamava mossén Febrer, hizo unos sonetos describiendo aquella tormenta.¹¹ El Petrarca, año del Señor MCCCXXVII se enamoró de madama Laura, y entonces empeçó de escribir sus trobas; y, hallándose en Gasuña con el obispo de Lumiberri don Jayme Colona en tiempo de P.P. Joan XXIII, como estuviesse a las rayzes de los Pyreneos, según se comprehende de los commentarios de Alexandro Vellutello escribiendo la vida del Petrarca, pudo haver las trobas de nuestro cavallero valenciano, que ya entonces estavan divulgadas por Cathaluña y Gasuña, de que tanto se aprovechó.¹² Que más invenciones, agudezas y trobas, y aún

¹⁰ Beuter, *Corónica general de España y especialmente del reyno de Aragón, Cathaluña y Valencia* (València, 1546), «Epístola», ff. ❧ii vº-❧iii. Es pot llegir el pròleg sencer, per exemple, a Duran & Solervicens (1996: 156-160), amb alguna variant respecte del fragment que transcriu. El fragment sobre JSJ és parcialment editat a Ribelles (1915-1943: II, 128).

¹¹ Beuter al·ludeix a una cançó –no pas uns sonets– de Febrer, feta en agraïment a la Mare de Déu per haver superat sa i estalvi una tempesta marina. Els fets referits a la cançó de Febrer, però, són més de cent anys posteriors a les dates que retreu Beuter, del setembre de 1398, segons Riquer (Febrer 1951: 11-12; el poema de Febrer és a les pp. 91-92). Beuter “confon” el naufragi en una tempesta descrit en una cançó de Febrer (la IX, que comença «Pus qu'estorts suy del lach de la mar fonda»), que va tenir lloc al 1398 davant les costes de Mallorca en una expedició de càstig contra el nord d'Àfrica, amb una circumstància similar narrada en la crònica de Jaume I (cap. 485-487) ocorreguda al 1269, en una frustrada croada a Terra Santa, que explica el mateix Beuter al capítol 52 de la seva *Segunda parte de la corónica general de España y especialmente de Aragón, Cathaluña y Valencia*. El que no s'entén és que hi fa JSJ en la mateixa tempesta. Certament ambdós, JSJ i Febrer, van coincidir realment en una expedició marítima, la d'Alfons el Magnànim contra Còrsega i Sardenya al 1420.

¹² Cf. «[Petrarca] Era in quel tempo in Avignone appresso di Giovanni XXII, pontifice, il signore Stephano, Giovanni cardinale e Iacopo vescovo Lumboriense, tutti fratelli e del signore Stephano Colonna il vecchio figlioli nobilissima e virtuosissima famiglia, con quali venne il poeta in tanta amicitia e familiarità che senza lui pareva che vivere non sa pessero. Fu dal vescovo condotto in Guascogna sotto de monti Pirinei in luogo amenissimo, dove con sommo piacere tutta una state

los mismos versos tomó dél que del Cino de Pistoia, Guido Bonati de Arezio, Guido Cavalcanti de la Stampa, de quién se aprovechó en sus versos vulgares que compusieron antes dél siguiendo a los poetas sicilianos, que fueron los primeros que pusieron la poesía en lengua vulgar escribiendo tales rimas, como el mesmo Petrarca escribió en la epístola *Ad Socratem suum*.¹³ Tengo, pues, a mi ver, harto bien fundado mi propósito, que de la lengua valenciana se aprovechó y acaudaló el famoso padre de las rimas en Italia, Francisco Petrarca. Y redundo esto en favor de la lengua, que sea ella tal que despierte los ingenios y los encumbre, subiéndolos de quilate con bivas agudezas.

Com ja van exposar Riquer & Badia (1984: 222, n. 7) i Duran (1991: 253), els quatre primers versos de Petrarca corresponen, per ordre, als 1, 3, 4 i 11 del sonet CXXXIV; el darrer vers citat per Beuter és el primer del sonet CXXXII;¹⁴ els de JSJ són els versos 44, 6, 5 i 12, respectivament, de la «Cançó d'opòsits»,¹⁵ mentre que el darrer no apareix avui entre les obres conservades del poeta valencià. Pertany a un poema de JSJ avui perdut? És una traducció aproximativa del mateix Beuter? Poca cosa podem dir amb tant pocs versos sobre el testimoni de l'obra de JSJ que Beuter va tenir al davant, tot i que les variants *tinc* (v. 1 de Beuter) i *altri* (v. 4) semblen afillar-lo al ms. P o a un de derivat avui perdut.

El *quid* del «negoci» –que deia Beuter– radica a saber si el canonge valencià s'equivocava i interpretava malament les dades que tenia a l'abast (o aquestes eren confuses i permetien la interpretació que Beuter va oferir), o bé va bastir una mistificació conscientment.

La paradoxa irònica es produeix quan advertim que, efectivament, la poesia de JSJ segueix rigorosament els dictats dels trobadors dels segles XII-XIII (o de la segona meitat del XIII, per ser exactes). És del tot dubtós, però, que Beuter situés JSJ al 1250 en atenció al caràcter arcaïtzant de la seva poesia a l'època que va escriure (si ens atenim al context europeu, no al de la cort catalanoaragonesa de fins a 1420) tot comparant-lo amb els trobadors clàssics. Amb tot, és ben probable que els versos de JSJ li produïssin una sensació d'antigor encara més remarcable que la dels de Ausiàs Marc, posem per cas. Si més no per raons lingüístiques. El seu llemosí era un llemosí molt llemosí, si se'm permet l'expressió. Inclús podria ser que Beuter conegués textos de trobadors, els comparés amb la poesia de JSJ i en veiés els paral·lelismes. La combinació d'aquests factors podria portar-lo a creure de bona fe que JSJ era molt anterior a Petrarca. Amb tot, aquesta possibilitat resta força relativitzada pel que diré. Com havia conegut Beuter les poesies de JSJ? Sens dubte a través dels nombrosos manuscrits que aleshores corrien profusament per València amb poesies d'Ausiàs Marc –i de JSJ–, els quals acabarien confluint en el ms. E de Lluís Carròs de Vilaragut aquell mateix any de 1546.¹⁶ I Beuter

consumò»: de la «Vita e costumi del poeta» als preliminars d'*Il Petrarca con l'espositione d'Allessandro Vellutello e con molte altre utilissime cose in diversi luoghi di quella nuovamente da lui aggiunte*, Venècia, 1528 (exemplar BUB: CM 760). Vellutello va fer «l'edizione con commento del *Canzoniere* di Petrarca (1525), preceduta da una vita di Petrarca ricca di notizie anche di prima mano, desunte da ricerche compiute dal Vellutello ad Avignone (oltre che dalle opere del poeta)» (http://www.italica.rai.it/rinascimento/parole_chiave/schede/vellutelloaless.htm). V.J. Escartí, que té per mà l'inventari de béns de Beuter i dels llibres de la seva biblioteca (veg. Escartí 1998), em diu que no consta cap llibre de Petrarca en els prestatges beuterians; això, lògicament, no nega la possibilitat que el consultés, com efectivament veiem que va fer.

¹³ De les diverses cartes que Petrarca adreçà a “Sòcrates”, és a dir, a Lluís de Beringen, Beuter deu referir-se a *Familiars* I 1, 6, on evoca els orígens de la poesia en vulgar italiana en relació a la seva pròpia obra lírica en vulgar: «Quod genus, apud Siculos, ut fama est, non multis ante seculis reatum, brevi per omnem Italiam ac longius manavit» (Petrarca 1991: 3-4).

¹⁴ Per error tipogràfic, a Riquer & Badia (1984: 222 n. 7) consta que el poema és el XXXII.

¹⁵ Veg. la nota de Vicent Martines (2002) sobre l'adaptació de Petrarca que va fer JSJ en aquest cas.

¹⁶ A través de les recerques de Pagès i d'Archer sobre la transmissió manuscrita de l'obra de Marc, sabem que els mss. L, M, A, i, més indirectament, H (que coincideixen, respectivament, amb els L, N, J i P de JSJ) van desembocar en el ms. E. Aquest manuscrit era dedicat a Angela de Borja-Llançol de

es devia adonar que la poesia de JSJ, encara que sovint presentés un aspecte més arcaic, lingüísticament més arcaic, viatjava al costat de poetes de la tradició lírica catalana del segle anterior: Ausiàs Marc, Pere Marc, Lluís de Vilarrasa, Francesc Ferrer, Joan Berenguer de Masdovelles, etc., etc.¹⁷

Manuel de Montoliu estava perfectament convençut de l'opció de la bona fe de Beuter, el qual degué cometre una simple equivocació (Montoliu 1912: 292-299). I, per tant, considerava que Beuter no coneixia el text de Santillana, on JSJ era situat cronològicament «en nuestros tiempos», en els de Santillana, de cap a 1420: «Pero si examinem i comparem atentament les cites d'ambdós autors [*Santillana i Beuter*], ne treurem el convenciment que no es aquest el cas» (Montoliu 1912: 293), és a dir que no hem de sospitar que Beuter hagués accedit al «Prohemio e carta» per la simple coincidència que, com en Santillana, JSJ i Febrer apareixen l'un darrere l'altre. Les argumentacions de Montoliu són d'un candor extraordinari. Suposa que si l'historiador valencià hagués partit de Santillana, hauria tingut en compte l'expressió «En nuestros tiempos», i hauria esmentat les obres de Febrer, ço és, la traducció de la *Commedia*. Montoliu conclou: «Així, doncs, Beuter no podia de cap manera pendre la seva noticia de la de Santillana, a menys de suposar-lo un home d'una absoluta mala fè qui [...] hagués passat sense escrúpol per damunt dels precisos detalls que'l Marquès dona a entendre sobre l'època dels poetes Jordi de Sn. Jordi i Febrer» (p. 294). Finalment, la hipòtesi de Montoliu és que Beuter va veure un cançoner amb poesies de Febrer acompanyades de les de JSJ i allà va ensopegar amb els versos de la «Cançó d'opòsits». Del coneixement de la tempesta de 1269 descrita per la crònica de Jaume I i de la cançó de Febrer sobre una tempesta (l'actual poema IX) va deduir que el poeta vigatà era contemporani del Conqueridor. En comparar la llengua arcaica –per a Beuter– de Febrer amb la de JSJ, va concloure que ambdós eren de la mateixa època –mitjan XIII–, *ergo* JSJ era anterior a Petrarca i aquest li havia rampinyat els versos citats.

En canvi, Eulàlia Duran (1991) pensa que l'opció del Beuter mistificador té molts números per ser la certa. Jo també. Per començar convindria recordar qui és Beuter, les seves relacions, ideologia i manipulacions conegudes. Beuter, aquest personatge sempre incòmode per a la historiografia literària i cultural catalana, era un clergue molt culte, amb una biblioteca nodrida, i sempre va romandre a redós del poder: de la cort virregnal, dels jurats de la ciutat (que li costejaren els llibres), dels arquebisbes, etc. D'altra banda, la seva obra històrica no dissimula gens la seva voluntat propagandística: Beuter aposta per les idees uniformitzadores de la monarquia (Solervicens 1988: 42-54 i 142-150; Rausell 1997; Escartí 1998). Recordem encara com el teòleg valencià serà, poc després, el “creador” de la llegenda de l'origen dels quatre pals de sang: la inseria a la *Segunda parte de la Corónica general de España y especialmente de Aragón, Cathaluña y Valencia* (València, 1551) (Riquer 2000: 29-32; Fluvià 1994: 22-30), a banda d'incorporar per primera vegada les falòrnies pseudocaldees de Nanni a la historiografia catalana mitjançant la seva *Primera part de la història de València* (València, 1538). I si no vaig molt errat, és un dels primers, amb Nebrija i, sobretot, Marineo (*De rebus Hispaniae memorabilibus opus*, 1530), a introduir-les a la historiografia peninsular en obres impreses, mitjançant les quals van obtenir una forta divulgació. Va admetre a la seva obra històrica, al 1546, altres llegendes –com feien, al capdavant, els historiadors de l'època–, i, especialment, va oferir una versió de la de

Romaní, esposa de Lluís Carròs de Vilaragut i Eslava, batlle general de València; Beuter tenia bones relacions amb els Borja, si més no amb membres d'una altra branca: havia viatjat a Roma acompanyant el cardenal Enric de Borja i d'Aragó (1540).

¹⁷ Només al ms. H (Cançoner Vega-Aguiló) la poesia de JSJ viatja en un context molt provençalitzant: tant per la presència de poesies de trobadors com per la de catalans lingüísticament a provençalats.

Galceran de Pinós molt florida literàriament, la qual obtingué un gran ressò (Riquer 2000: 208-211).

Un segon element a tenir en compte és si Beuter, contra l'opinió de Montoliu, va tenir accés al «Prohemio» de Santillana o a alguna versió d'aquest. Duran (1991: 252) arriba a sospitar que la idea de la impostura li va poder suggerir el text de Santillana. Les possibilitats que Beuter hagués accedit a alguna versió del text del marquès castellà eren elevades, tant per la circulació que el text va tenir al llarg del XVI¹⁸ com pels més que probables contactes de Beuter amb membres de la nissaga castellana dels Mendoza. Recordem que el lloctinent general de València, de 1520 a 1523, durant la revolta de les Germanies, era Diego Hurtado de Mendoza y Lemos, comte de Melito, branca dels Mendoza. Avantpassat seu havia estat Íñigo López de Mendoza, marquès de Santillana. El germà del virrei, el pintoresc Rodrigo Hurtado de Mendoza y Lemos, primer marquès de Cenete, mort a València al 1523, va tenir una actuació rellevant i contradictòria en el mateix conflicte de les Germanies, i va ser elogiat literàriament per Joan Baptista Anyés, Joan Àngel i Gonsales, el batxiller Joan de Molina i Dionís Climent –l'autor del *Valerián de Hungría*, dedicat a doña Mencía de Mendoza, segona marquesa de Cenete i segona dona del duc de Calàbria, Ferran d'Aragó–. Sens dubte, Beuter –sempre ben relacionat amb els poderosos, recordem-ho– va tenir accés als cercles d'aquests personatges i no es pot descartar que a través d'ells obtingués notícia directa o indirecta del «Prohemio e carta» de l'avantpassat dels Mendoza.

Fos com fos, el fet és que hi ha indicis que denoten un cert coneixement del «Prohemio». Per començar, el poema triat per Beuter és el que singularitzava precisament el marquès de Santillana, «Tots jorns aprench e desaprench ensemps». L'aparellament JSJ-Febrer que fa Beuter també sembla procedir del «Prohemio»: just a continuació de l'esment de «mosén Jorde de Sant Jorde», l'autor que el marquès esmenta és Andreu Febrer; o millor: «mosén Febrer».¹⁹ Notem: la mateixa forma que en Beuter. Santillana havia escrit: «Mosén Febrer fizo obras nobles, e algunos afirman aya traýdo el Dante de lengua florentina en catalán no menguando punto en la orden del metrificar e consonar».²⁰ I, ¿d'on treia Beuter que en temps dels trobadors ja hi havia terzines, sonets, etc.? La dada ens remet novament a Santillana. Aquest havia afirmat que, dels primers poetes de l'estil mediocre, ço és en llengua vulgar (i el marquès

¹⁸ No sé gran cosa de la circulació del «Prohemio», però no va desaparèixer des de mitjan segle XV fins a la segona meitat del XVIII, quan serà una obra ben coneguda i analitzada: va ser conegut i difós al segle XVI, com ho mostren els diversos manuscrits que se'n conserven; fins havia estat incorporat a una còpia manuscrita del *Cancionero general* de 1573 (Gómez 1983 i 1990: 45-46). Alguns dels manuscrits que el contenien, eren al segle XVIII a mans de Gregori Maians: havien circulat per València anteriorment?

¹⁹ Com és ben sabut, el mossèn Febrer de Beuter també va tenir una dilatada posteritat: d'una banda associat al mossèn Jordi cavaller de Jaume I; de l'altra, autor d'un poema heràldic, les *Trobes de mossèn Febrer*. (veg. Montoliu 1912; Riera 1993: 463-467). No deixa de ser curiós que si les *Trobes* són un llarg poema heràldic atribuït a un tal mossèn Febrer company d'armes de JSJ el qual descriu els escuts d'armes dels cavallers de la conquesta de València, no hi aparegui cap Jordi, ni Sant Jordi ni res de semblant.

²⁰ Naturalment, la dada de Santillana sobre la versió que Febrer havia fet de la *Commedia* dantesca Beuter la va bandejar interessadament. Així com aquell «En estos nuestros tienpos floresció» que encapçalava l'al·lusió de Santillana a JSJ. Tenir-les en compte, és clar, implicava no poder manipular la cronologia. Si en Beuter hi havia la voluntat de l'adulteració havia de dosificar les dades que li arribaven. Ara: per quina via li va arribar el poema IX de Febrer? És possible aventurar que la idea d'utilitzar el poema del naufragi de Febrer en l'afaiçonament de la superxeria li vingués per una via ben col·lateral: en l'edició de Petrarca feta per Vellutello que Beuter va consultar, el sonet «Pace non trovo e non ho da far guerra» ve precedit justament pel que comença «S'amor non è, che dunque è quel ch'io sento?» (sí, d'on procedeix el vers darrer dels cinc de la comparació famosa); en aquest es tracta d'una fràgil barca que en alta mar es troba combatuda de fort vents contraris!

castellà en singularitza Guido Guinizzelli, Arnaut Daniel «proençal») «quieren algunos auer ellos sido los primeros que escriuieron terçio rimo e aun sonetos en romançe». (Gómez 1990: 57).

Hi ha maniobres prototípiques dels trucatges dels falsificadors. Notem com Beuter ens facilita fins i tot el camí pel qual Petrarca va poder conèixer la poesia de JSJ. Fixem-nos com Beuter, malgrat que atribueix a mossèn Jordi l'ús del sonet, la sextina i la terzina, desisteix d'oferir-ne proves per concentrar-se en els cinc versos esmentats. Només cinc tristos versos, no obstant que Beuter afegia encara que Petrarca havia plagiat JSJ en «muchos otros versos enteros y medios versos y sonetos».

I és que hi ha un tercer aspecte, molt més decisiu encara, a la meua manera de veure, que “explica” l'actuació beuteriana. El «negocio» de Beuter no és un fet aïllat sinó que apareix en un context ben precís: a la dècada dels 40 hi ha una situació de tensió cultural Espanya-Itàlia. W. Bouwsma (2001: 14-16) parla d'un sentiment antiitalià generalitzat a Europa: Anglaterra, França, Espanya... El text s'inscriu, sens dubte, en un llarg seguici d'iniciatives d'emulació cultural amb Itàlia, tema tractat per Duran (1991).²¹ Sense anar més lluny, el recurs del mateix Beuter als fabulosos historiadors caldeus –és a dir, a la falsificació d'Annio de Viterbo– per situar els orígens ibèrics per damunt de les pretensions dels humanistes italians, s'inscrivía també en la polèmica cultural amb Itàlia: la monarquia hispànica recolzava en uns orígens remots, molt més antics que no pas els de la Roma fundada per un fugitiu de Troia. Més encara: el rei primitiu Rom havia fundat Roma a la ribera del Túria, i van ser els romans del Laci que en varen canviar el nom per València perquè no hi hagués «altra Roma en lo mó[n] sinó la sua», aquesta darrera fundada per Ròmul molt després.²² En el ram literari, una de les propostes hispàniques enfront d'Itàlia més espectaculars i exitoses és la d'Ausiàs Marc, el qual –recordem-ho– en ocasions seria comparat a Petrarca, altres vegades seria superior i finalment també arribarà a ser precedent de Petrarca entre alguns erudits de «muy delicado juycio», per dir-ho amb paraules de López de Hoyos en el «Parecer» a l'edició de la traducció castellana de 1579. Tot això és prou sabut i aquest no és lloc per repetir-ho. Però convé recordar que la proposta de Marc com a clàssic “modern” de la tradició literària hispànica, equiparable –o superior– als Dante i Petrarca per a la italiana, es forja en aquesta època. Més exactament: una de les formulacions en aquest sentit més primerenques apareix aquest mateix any de 1546. En el pròleg del manuscrit de les obres de Marc acabat de copiar a València al 1546 (ms. E) llegim els següents mots de Jeroni Figueres (Escartí 1997: 289):

[...] les sues excel·lents y mel·líflues obres [*de Marc*], les quals en valor y estima, art, stil y eloqüència, sobrepujen als immortals poetes Dant y Petrarcha y a l'eloqüent Joan de Mena y a tots los altres antipassats, en tant avantatge que no s'escriu ni s troba que ans ni après de aquell algú haja scrit en vers obres morals ab tant vius exemples y naturals comparacions.

Figueres situava aleshores Marc com a poeta màxim de la tradició catalana, enfront de les dues tradicions veïnes, Itàlia i Espanya, als clàssics de les quals superava. Beuter segurament va decidir jugar una altra carta. La impostura del cas JSJ permetia girar la truita del deute cultural amb Itàlia i, a més, comportava un escriure patriòtic valencià que Marc, massa compartit ja amb catalans i castellans, no permetia amb la mateixa nitidesa (Valsalobre 2003: 190-191).

²¹ Jo mateix he explicat una altra materialització d'aquesta emulació, perpetrada durant aquests anys també en terres valencianes i publicada al 1555 (Valsalobre 2003). Veg., encara, Simon (1999: 36-38) i Alcoberro (2003).

²² *Primera part de la història de València*, f. XXVv.

Tot i amb tot, parlant amb propietat, la “proposta” de Beuter no és una falsificació en sentit estricte (és a dir, la confecció d’un text nou “acabat de trobar” atribuït a un personatge remot). Potser seria més just dir-ne tergiversació. Tergiversació interessada, és clar. Una mistificació, si voleu.²³

3. Entre «mossèn Jordi» i «Jorge del Rey». De Gil Polo als erudits barrocs

La impostura de Beuter va gaudir d’una llarga i interessada posteritat, com és ben sabut. Primer en catàlegs en vers d’escriptors valencians de la segona meitat XVI, un gènere característicament valencià. El primer va ser el de Nicolau Espinosa, dins del poema cavalleresc *Segunda parte de Orlando, con el verdadero suceso de la famosa batalla de Roncesvalles, fin y muerte de los doce Pares de Francia* (Saragossa, 1555), la primera imitació –i, alhora, continuació– de l’*Orlando furioso* ariostesc en llengua castellana. Tanmateix, a les octaves 37-51 del cant XV del poema d’Espinosa, on hi ha l’inventari de poetes valencians, JSJ no hi apareix: l’absència del poeta medieval –i de molts altres– s’explica perquè Espinosa només s’interessava pels poetes valencians contemporanis seus o immediatament anteriors, entre altres restriccions (Valsalobre 2003).

En canvi, la impostura va ser relançada per Gaspar Gil Polo en la segona nòmina de poetes valencians. En efecte: apareix, sota la denominació «Jorge del Rey», al «Canto de Turia» (llibre III de la *Diana enamorada*, València, 1564). L’octava 13 fa així (Gil 1962: 150):

Jorge del Rey, con verso aventajado,
ha de dar honra a toda mi ribera,
y siendo por mis nymphas coronado
resonará su nombre por doquiera;
el revolver del cielo apressurado
propicio le será de tal manera,
que Italia de su verso terná espanto
y ha de morir de envidia de su canto.

Els darrers dos versos remetent a l’acceptació per Gil Polo de la mistificació beuteriana. És per això que JSJ donava «honra a toda mi ribera». No deixa de ser sorprenent que els editors moderns de Polo no hagin sabut identificar aquest Jorge del Rey: Ferreres (Gil 1962: xxxi) diu que al «Canto de Turia» ha trobat a faltar Jordi de Sant Jordi, i val a dir que en les notes als versos acabats de transcriure Ferreres no l’aconseguí identificar; no en diu res. López Estrada (Gil 1987: 216 n. 59), en la nota corresponent a l’esment del poeta quatrecentista, confessa: «no tengo noticia de este poeta».

Com s’ha passat de mossèn Jordi a Jorge del Rey? L’afegit «del Rey» en Polo fa de mal explicar. No crec admissible que Polo s’escarrassés a consultar els manuscrits del *Llibre del Repartiment*²⁴ per verificar la notícia de Beuter, topés amb l’ anotació «J. Roy» que figura al f. 59 (veg. més avall) i l’acabés interpretant com a «Jorge del Rey». Més aviat sembla que l’expressió de Beuter «mossèn Jordi fue un cavallero cortesano del rey don Jayme» li permetés la construcció capriciosa del complement del nom. D’altra banda, el coneixement que Gil Polo tenia dels poetes de la tradició valenciana em fa l’efecte que

²³ Però si bé no és una falsificació tampoc no és una llegenda o fantasia com sovint comenten els que s’hi refereixen perquè aquests conceptes evoquen una certa actitud d’ingenuïtat o de bona fe que no pertanyen al cas.

²⁴ Sempre van ser a l’arxiu reial de Barcelona (avui ACA. Reg. Cancelleria, 5, 6 i 7).

era molt precari.²⁵ No tinc cap dubte, finalment, que d'aquesta nova denominació de Polo deriva l'afegit «del Rey» al ms. J de què hem parlat més amunt, i no a l'inrevés. Si bé en Beuter, i, fins a cert punt, en Gil Polo, la falòrnia tenia sentit en el context de l'emulació amb Itàlia, el fet és que aviat va accedir a altres textos de caire més erudit. El jurisconsult Pere August Morlà feia una aportació erudita sobre les lletres valencianes a l'«Epistola nuncupatoria» del seu *Emporium utriusque iuris quaestionum in usu forensi admodum frequentium in quinque divisum partes* (València, 1599). El text és extens, sembla ben documentat i és pràcticament desconegut per la historiografia literària catalana. Pagarà la pena que algú el transcrigui i en pugui valorar la influència en el desenvolupament de la biobibliografia valenciana posterior. Morlà no va esmentar explícitament Jordi de Sant Jordi entre els poetes antics, però es féu ressò del “deute” de Petrarca respecte dels poetes valencians:

Floruerunt inter poetas Auzias March, Iacobus Roig et plures alii, quorum ille multa et praeclarissima carmina edidit quae ex valentino patrio sermone quo etiam scripta plurim circumferuntur quae Itali in Italum, Beticum in Beticum transtulerunt a quo quam plurima transcripsit et in sua monumenta delibavit Petrarcha qui multis postea annis in Italia floruit.²⁶

Abans d'acabar el Cinccents, la superxeria s'estén fora de les fronteres del regne de València. El primer autor no valencià a fer-se'n ressò va ser Gonzalo Argote de Molina al «Discurso sobre la poesía castellana» que encapçalava la seva edició d'*El Conde Lucanor* (Sevilla, 1575, ff. 92-97). Al segle XIII situa Argote

Mosén Jordi, cavallero cortesano del rey don Jayme que ganó a Valencia, y se halló con él en el passage de Ultramar, año de mil y dozientos y cinquenta, poco más, a quién no solamente imitó el Petrarcha en muchas cosas, pero aún se hallan algunos muy honrados hurtos entre sus obras, como dize Per Anton Beuter valenciano [...]

No cal que copiï més: a continuació hi ha la comparació dels versos de Jordi i els de Petrarca, la presència de Febrer, etc., etc.²⁷

En el context de l'apologia compensatòria de la llengua valenciana, com en Beuter, també Gaspar Escolano a la *Década primera de la historia de la insigne y coronada ciudad y Reino de Valencia* (València, 1610-1611) va desplegar unes referències

²⁵ Sobre la presència d'autors medievals valencians en el catàleg en vers de Gil Polo, veg. Valsalobre (2003: 188-189). En el mateix lloc (pp. 189-190), esmento que tampoc no figurava JSJ al “catàleg” de Joan Timoneda al seu «Romance metafórico» perquè, en part com Espinosa, pretenia fer referència només als contemporanis. Finalment, JSJ és absent també de la brevíssima nòmina de poetes antics valencians que el canonge i “nocturn” Francesc Tàrrega va incloure a la lloa de la *Famosa comedia de la fundación de la orden de Nuestra Señora de la Merced*: «tres antiguos valencianos: / Ausias y Jaime Rojo, / y uno que ha también soñado». El darrer, segons Fuster, al·ludia a Jaume Gassull, autor de *Lo somni de Joan Joan*.

²⁶ Utilitzo l'edició de Lió 1603 (exemplar a BUB: C 216/1/3); el text sembla idèntic al de l'edició valenciana de 1599.

²⁷ Edició a Menéndez Pelayo (1944: 65-74); el fragment que tracta de JSJ, a les pp. 71-72. En una nota al peu del fragment esmentat, l'erudit càntabre comentava la falsedat de l'afirmació de què es feia ressò Argote. Hi afegia que en el «Cancionero de Paris» (BNP esp. 225), «las hay de Mosén Jordi (sin más título) acaso el mismo que el anterior [JSJ], y en una de ellas una mano moderna añadió: del Rey, por suponerse, y acaso es cierto, que en tiempo de Jaime el Conquistador vivió un poeta de este nombre». Més avall veurem d'on treia el càntabre aquesta darrera suposició. A Riquer (1964 [1984-1985: II, 172 n. 32]) i Riquer & Badia (1984: 84 n. 2 i 222 n. 7) es fa referència a aquest text d'Argote de Molina on es refereix la pintoresca precedència de Jordi respecte de Petrarca, com si fos el primer a fer-ho, un xic sorprenentment sense esmentar-ne la font i primer autor que la va ventilar. Menéndez Pelayo (1908: 169-176), arran dels comentaris d'Argote sobre la poesia de Boscà, fa un resum de la recepció del frau de Beuter en autors com el mateix Argote, Faria i Caramuel.

d'història literària per mostrar les realitzacions exímies fetes en el passat d'aquella llengua, en la seva versió antiga o "llemosina". En el capítol XIV, «De la lengua lemosina y valenciana» (vol. I, cols. 89-91), Escolano començava tractant dels orígens de la poesia vulgar, on corregia Beuter quan deia que els inventors de les rimes "modernes" eren els sicilians:

Y puede echarse de ver esto en que fueron nuestros proençales lemosines los primeros que dieron principio a los versos y rimas que en romance se usan, cantando en ellas al son de sus consonancias las dissonancias de sus pasiones, con agudos y tiernos pensamientos. Ellos son los primeros padres de la poesía vulgar; ellos hallaron las octavas rimas, los estrambotes y las canciones; y después las tomaron dellos los sicilianos, por la comunicación que con los reyes de Aragón tuvieron, o con los franceses; y, finalmente, pasó a Italia la invención desde Sicilia (assí lo atestigua Petrarca),²⁸ con gran nombre y reputación de los italianos que tanto se han estremado en este género de escribir, aunque presto los han igualado en nuestros días los españoles.

El cronista valencià va redactar a continuació un passatge on integrava la falsa teoria de Beuter sobre la precedència de JSJ respecte de Petrarca. Abreujat, el passatge és aquest:

No se puede dexar entre renglones que se pagaron tanto los italianos de esta poética invención y estilo de los lemosines que, no sólo les cogieron el arte y metro, pero aún las mismas rimas traduzían en su lengua italiana. Cien años antes que floreciese el Petrarcha, es a saber el año mil doscientos y cinquenta, bivió en nuestra ciudad de Valencia un cavallero famoso poeta llamado mossén Jordi [...], el qual con mucha gala usó de sonetos, sextiles, terceroles y octavas rimas en lengua valenciana lemosina. Y viniendo después al mundo el Petrarcha en el año de mil trescientos y veynteisiete [...] se valió de las obras deste insigne valenciano, vendiéndolas al mundo por suyas en lengua italiana.

A continuació, Escolano engega la transcripció rutinària dels versos de la «Cançó d'opòsits» de JSJ i els de Petrarca que havia comparat Beuter. El fragment deutor de Beuter acaba amb la referència a Febrer –fent-lo, de passada, valencià–, però ara introdueix una al·lusió a l'antiguitat de la poesia en el nostre vulgar:

En el mesmo tiempo y ciudad nuestra de Valencia, floreció otro caballero compañero de mossén Jordi, llamado mossén Febrer, que dexó escrita en sonetos la tormenta que corrió el rey don Jayme enfrente de Mallorca, el año susodicho de mil doscientos y cinquenta –o poco más–, navegando con su armada a la conquista de la Tierra Santa. De aquí se colige quan antiguas sean las rimas entre los limosines, y quan capaz la lengua de recibir la magestad de los conceptos que los poetas suelen sembrar en sus versos.

He volgut transcriure *in extenso* els fragments de Beuter i d'Escolano perquè seran les *auctoritates* més visitades pels erudits posteriors.

Algunes aparicions barroques marginals

El polígraf llatínic i bibliotecari d'El Escorial Vicent Mariner havia aplegat una minsa part de la seva ingent producció en el volum *Opera Omnia Poetica et Oratoria in IX libros diuisa* (Tournon, 1633), a les pp. 497-863 del qual hi ha la traducció de l'obra d'Ausiàs Marc (Coronel 1997). L'encapçala una «Vita Ausiae Marchi elegantissimi poetae Valentini». Amb Mariner, el desconcert és definitiu: després de transcriure les dades biogràfiques de Marc a càrrec de Juan de Resa que figuren a l'edició de Valladolid (1555), refereix que el «ueruntamen doctissimus uir» Luis Tribaldos de Toledo havia demostrat que tals dades de Resa eren falses. Segons Mariner, per Tribaldos l'autèntica cronologia de Marc era que aquest havia estat cavaller de Jaume I, va naufragar al 1250, va ser copiat per Petrarca, etc., etc. Ja ens ho coneixem, però ara –

²⁸ Nota al marge a l'original: «Petrarcha in epist. ad Socratem suum».

embolica que fa fort!– aplicat a Marc. I diu que Tribaldos ho treia de Beuter! (Coronel 1997: 104-105). Bé: a continuació esmenta la hipòtesi cronològica de Resa (que provenia, al capdavant, del pròleg de Jeroni Figueres al ms. E, de 1546), que fa Marc contemporani d'Alfons el Magnànim, etc., tot i que són, per Mariner, dades dubtoses. Conclou que, enmig d'un mar de dubtes, Marc és un poeta extraordinari. Pàgines després, Mariner s'autocorregia i deia que allà on havia dit que Beuter deia que Petrarca havia arrabassat versos a Marc, havia de dir que els versos eren de l'«equitis Valentini Georgii». Aleshores hi clava el llarg fragment de Beuter que va generar tot l'afer (Coronel 1997: 110-115).²⁹

Pintorescos són de vegades els llocs on, en el període barroc, poden aparèixer al·lusions a l'afer que ens ocupa. Per exemple, que una de les autoritats del període barroc més sovint retretes sigui la *Proclamación Católica* de Gaspar Sala (1640) pot ser xocant, segons com. En efecte, a l'apartat XV, «Son los catalanes inteligentes» (pp. 157-166), Sala passa com gat sobre brases per l'afer, i després de dir, a remolc d'Escolano, que els catalans van ser els pares de la poesia vulgar, afegeix «El Petrarca con las obras de George valenciano compuestas en catalán, dio propiedad y dulçura al lenguaje», tot remetent a Escolano (llib. I, cap. 14). Aquesta simple i boirosa al·lusió va tenir força fortuna.

En canvi, e polígraf castellà Juan Caramuel, a *Primus calamus ob oculos ponens metametricam quae... multiformes labyrinthos exornat* (Roma, 1663, ff. 44 i 104), incorporava els materials ja coneguts i feia portuguesos els JSJ i Febrer beuterians.³⁰ I ja que parlem de lusitans, cap als anys 80 del Siscent, l'erudit portuguès i comentarista de Camões, Manuel de Faria e Sousa, es feia ressò també de l'afer, a *Rimas varias de Luis de Camoens*, I. «Discurso acerca de los versos de que constan los poemas de Camoens», paràgrafs 2-13, segons Menéndez y Pelayo (1908: 173 n. 1).

Fins i tot en el pròleg «Al lector» d'un sermó commemoratiu, *Ramellet del bateig del fill y fillol de València, el apostòlich sant Vicent Ferrer* (València, 1667), Joan Baptista Ballester no es va poder estar d'inserir una síntesi comprimida dels textos d'Escolano: «La lengua valenciana és la primera mare de moltes poesies, com rimes, estrambots, cançons, etc., de qui ho aprengheren los de Sicilia y Itàlia, com ho confessà lo bon Petrarca, que volgué afillar-se, bell plagiari, los versos de mosèn Jordi, cavaller valencià».

Acabo amb un embolic sensacional, el que trobem, no tant en les afirmacions com en el guirigall de fonts, en Agustí Eura, a la *Controvèrsia sobre la perfecció de l'idioma català* (c. 1725-1730): «És acomodadíssim l'idioma català a l'art de la poesia. Oiguen com ho diu Zurita: “Esta fue la lengua que dió principio a los versos y rimas que usaron en Roma, contando en ellas a consonancia la disonancia de sus pasiones. Los primeros padres de la poesia vulgar fueron los catalanes, passando después esta arte a Italia, Aragón y Sicilia” –atenguen los lectors estes paraules que no són catalanes, sinó estrangeres. “El Petrarca –prosegueix– con las obras de George Valenciano, compuestas en catalán, dió propiedad y dulzura al lenguaje”. Reparen que si no la tingués, ¿com la donaria? (Llibre 10, capítol 43)». Seria apassionant, si pagués la pena, seguir el circuit d'un fragment que *no* és de Zurita (tot i que tracta en el lloc esmentat

²⁹ A les pp. 520-541 de l'*Opera Omnia* de Mariner hi ha una «Elegia in priscos et celebres Valentini Regni Poetas qui aliqua operum floruerunt praestantia, tum Latino carmine, tum etiam et vulgari» que Coronel no ha editat i que no he pogut consultar (Coronel 1997: 72). De vegades diria que el desconcert dels erudits antics es contagia als moderns que els estudien: veg. sinó les cronologies estrafolàries i les imprecisions de les notes al peu de l'editor de Mariner a les pp. 107, 113 i 115.

³⁰ En feia esment Josep Rodríguez a *Biblioteca valentina*, 1747, p. 471; també Menéndez y Pelayo (1908: 175-176). No he pogut consultar directament una referència tan desconcertada.

del tema del conreu de la poesia –*Gaya Ciencia*– i de l'estimació que se'n feia a la cort de Joan I així com de la figura d'Enric de Villena), sinó que té els orígens en Escolano (que cita com a font Beuter), passa (simplificat) pel *Summari* d'Andreu Bosc (1628), continua en Gaspar Sala, i acaba reproduït –el mateix text de Bosc, en castellà!– a la *Controvèrsia*, atribuït al cronista aragonès.³¹

Mossèn Jordi en la bibliografia hispànica i valenciana fins a mitjan XVIII

No he vist que recullin el cas JSJ els més erudits catàlegs llatins de bibliografia hispànica del darrer Cinccents i del Siscent fins a Nicolás Antonio.³² A la *Bibliotheca Hispana Vetus* (1696), el bibliògraf sevillà reproduceix sense dubtar les dades d'Escolano i sanciona així l'existència dels poetes mossèn Jordi i mossèn Febrer en temps de Jaume I; transcriu el famós conjunt de versos comparats amb els de Petrarca («imitatum fuisse Franciscum Petrarcham saeculi sequentis famigeratissimum poetam») i conclou, seguint ara Beuter, com podia haver accedit Petrarca als textos de mossèn Jordi.³³ És ben sabut que la influència de les *Bibliothecae* d'Antonio va ser tan extraordinària com incontrovertible era la seva autoritat.

Al 1747 apareixien impreses dues obres cabdals de la biobibliografia valenciana, tot i que havien estat redactades amb gairebé mig segle de diferència. Entre 1701 i 1703, Josep Rodríguez deixava enllestida la seva *Biblioteca valentina*, que va ser publicada pòstumament al 1747 a València, en part gràcies al recolzament de Maians. Rodríguez, a l'entrada «Don Jorge» (p. 202; també a pp. 71-72), retreia l'autoritat i els materials de Beuter, Escolano, Mariner, Gaspar Sala i Nicolás Antonio sobre la qüestió, sense fer-hi cap nova aportació. El mateix any de 1747, apareixia el primer volum d'*Escritores del Reino de Valencia* de Vicent Ximeno. Allà, al primer apartat, el d'«Escritores del XIII» (I, pp. 1-2) i a l'entrada «Mossén Jorge», Ximeno mantenia l'esquema habitual, amb les mateixes autoritats de Rodríguez, però hi afegia alguns materials nous. A partir de l'obra històrica de Mariana, identificava la tempesta que Beuter havia citat com la de l'any 1269. A més, donava notícia de la glossa de Crespí de Valldaura al *Cancionero general* (en l'edició de 1573);³⁴ com que la glossa atribueix el poema a Jordi de Sant Jordi, identifica el seu mossèn Jorge amb aquest. Ximeno tancava l'article amb una llarga exposició sobre la participació de cavallers en afers poètics a l'època trobadoresca i en els consistoris de la Gaia Ciència.

³¹ Ja veieu que l'esment de *Roma* al text citat és una atzagaiada: el mot «Romance» que en aquest context apareixia en el text d'Escolano (veg. la cita més amunt, a l'apartat 3) passava a ser «Roma» (!) en el d'Andreu Bosc, font d'Eura –traduïda al castellà a través de vés a saber quins insospitats camins intermedis– (veg. Eura 2002: 664-665).

³² Alfonso García Matamoros, *De adserenda Hispanorum eruditione sive de uiris Hispaniae doctis narratio apologetica* (Alcalà, 1553); Valerio Andrés Taxander, *Catalogus clarorum Hispaniae scriptorum, qui latine disciplinas omnes Humanitatis, Iurisprudentiae, Philosophiae, Medicinae ac Theologiae illustrando etiam trans Pyrenaeos evulgati sunt* (Magúncia, 1607; tot i que al seu completíssim catàleg apareix «Ausias Marcii», p. 35); Andreas Schott, *Hispaniae bibliotheca seu de Academiis ac Bibliothecis [...] Tomis III distincta* (Frankfurt, 1608).

³³ He tingut en compte l'edició de Francesc Pérez Bàier (*Bibliotheca Hispana Vetus*, vol. II, Madrid, 1788, pp. 71-72 § 149).

³⁴ Agustí Lluís Verde, acadèmic de la de Bones Lletres i autor del «Juicio» o censura acadèmica a la «Disertación sobre el estado de la poesía vulgar en Cataluña a los principios del siglo octavo de la era christiana» de Francesc de Novell i Borràs (escrit al novembre de 1756 i llegit al gener de 1757) fa una ràpida al·lusió a l'afer JSJ: la poesia catalana en sentit estricte no apareix fins al regnat de Jaume I amb «célebres poetas que ilustraron el siglo 13 con la catalana rima de perfecto idioma y primor: mossén Jordi de S. Jorge, mossén Crespí de Valldaura y mossén Jaime Febrer; de los quales los dos primeros florecieron el año de 1270 y este último en el de 1276 o *circum circa*» com, diu, prova Ximeno: embolica que fa fort! El text és a l'Arxiu de la RABLB 2n lligall núm. 16 (veg. Campabadal 2004b: 119).

Sense sortir del país valencià, al «Juicio» al *Diccionario valenciano-castellano* de Carles Ros (València, 1764), Agustí Sales mantenia la tesi de Beuter en un context apologetic de la llengua llemosina o valenciana. Aquest interessant text, datat al 23 de juliol de 1763, esmenta Jordi de Sant Jordi com un més dels autors que són títol d'honor de la llengua llemosina, al costat de Vicent Ferrer, Francesc Eiximenis, Isabel de Villena, Ausiàs Marc, Jaume Roig, etc..³⁵ «Francisco Petrarca, padre de las rimas italianas, que vivía en 1326, aprendió de mossén Jordi, que escribió en lemosín año 1250 copiándole a la letra como demostró el Dr. Pero Antón Beuter en la “Epístola” de su *Corónica general*».

En els preliminars a la mateixa obra de Ros, hi ha també la coneguda carta de Lluís Galiana a l'autor del *Diccionario*,³⁶ però el dominic ontinyentí no fa al·lusió a l'afer quan, després de servir un documentat catàleg de traduccions al català i del català a altres llengües –el primer?–, tracta dels «poetas valencianos más famosos» per incloure en la seva proposta de col·lecció de clàssics. És ben cert, però, que difícilment l'hi podríem trobar ja que el “llemosí” de mossèn Jordi devia ser per Galiana *massa llemosí*; vull dir que no el devia veure com a valencià antic, com veia el de les obres d'autors del XV que proposa per a la col·lecció (Marc, Roig, Fenollar i les inevitables *Trobes de mossèn Febrer*), sinó com una cosa excessivament arcaica per als seus propòsits de model literari i, també, d'objectiu aplicat: la col·lecció de textos antics havia de servir fonamentalment per accedir a la documentació antiga del regne.

Encara que tampoc no és una obra de bibliografia, potser podem esmentar ara Luis José Velázquez, de l'Acadèmia de la Història i de la d'Inscripcions, Medalles i Belles Lletres de París, el qual, amb els seus *Orígenes de la poesia castellana* (Màlaga, 1754), és, que jo sàpiga, el primer historiador espanyol que dedica una monografia a la poesia medieval. El primer capítol tracta de «Fuentes de que se deriva la poesia castellana» i dedica l'apartat 4 a la «Poesia provenzal o lemosina» (pp. 20-26). A Velázquez arriben els ressons de l'afer i instal·la mossèn Jordi entre els autors del «dècimotercio», seguint Escolano i Ximeno (p. 21).³⁷

Emergències de JSJ en obres del Principat fins a final del Setcents

Fins a cert punt, podria sobtar que les obres d'autors barrocs del Principat que incorporen llistes o inventaris d'escriptors del país, no al·ludeixin al cas JSJ. Atès que aquests es construeixen bàsicament a partir de la consulta sistemàtica dels catàlegs bibliogràfics hispànics en llatí esmentats més amunt (veg. la nota 32), els d'autors sacres (Trithemius, Possevino, etc.) o els repertoris d'autors pertanyents a ordes religiosos (el mateix Trithemius, Lucius, Ribadeneyra, Petreius, Alegre de Casanate, etc.), l'absència de la mistificació en aquests repertoris explica l'absència de JSJ als capítols de gent de ploma catalans dels nostres erudits barrocs. No hem pas de pensar que no hi surt pel fet que JSJ fos valencià, perquè els repertoris d'escriptors del Principat de Catalunya bé que incorporen sistemàticament tant el valencià Marc com el mallorquí Llull, amb l'excusa de ser de nissagues procedents de Catalunya (veg. Valsalobre 2002).

Així el rector de Sant Andreu de la Selva del Camp de Tarragona, exercint d'historiador aficionat, Onofre Manescal, al capítol «Dels hòmens doctes catalans» (ff. 71-72) del seu *Sermó vulgarment anomenat del sereníssim senyor don Jaume Segon* predicat a la Seu barcelonina al 1597 i publicat imprès a la mateixa ciutat al 1602, esmentava que «Arnau March, Pere March, Jaume March y Joan Berenguer de Masdeovelles an escrit en

³⁵ Darrerament editat a Campabadal (2004a: 108-117).

³⁶ Igualment accessible a Campabadal (2004a: 202-212).

³⁷ He consultat un exemplar de la segona edició (Málaga, 1797): BC A-83-8º-7482.

poesia, però qui més s'és esmerat en esta matèria és estat Ausiàs March». I prou, pel que fa a poesia.

El jurista rossellonès Andreu Bosc, malgrat que en el repertori que va incloure al llibre tercer, capítol tretzè, del seu *Summari, index o epítome dels admirables y nobilíssims títols de honor de Cathalunya, Rosselló y Cerdanya* (Perpinyà, 1628), on tractava «Dels hòmens il·lustres han florit en lletres y tenen títols de escriptors naturals de Cathalunya, Rosselló y Cerdanya» (pp. 365-368), quant als poetes en llengua vulgar, només esmentava els cinc recollits per Manescal, abans al llibre I, cap. II, § 4 («De la llengua limosina y de son origen», p. 19 (a)), pouant directament d'Escolano, s'havia referit a la precedència de JSJ respecte de Petrarca. Després d'incorporar les afirmacions del cronista valencià que he transcrit més amunt sobre com la llengua llemosina va ser la primera llengua poètica vulgar, Bosc afegia: «passant après a<l> Scicilia, Aragó y Itàlia, com se prova que de les obres del cavaller valencià mosèn Jordi se'n valgué lo Petrarcha per la propietat y dulçura del llenguatge, com apar a més en los llibres antichs de Ausiàs Marc, Jaume Roig y altres, que ab breus paraules diuen subtils raons, de manera que ab la mateixa subtilitat sols se poden dir ab la llatina [...]».

En l'«Helenc dels escriptors catalans» que el carmelità Josep Elies Estrugós va incloure al final del pròleg del *Fènix català o llibre del singular privilegi, favors, gràcies i miracles de Nostra Senyora del Mont del Carmen* (Perpinyà, 1645), tot i saquejar sense miraments l'obra del perpinyanenc Andreu Bosc, havia desaparegut tot rastre d'escriptors literaris, de poetes, per ser més exactes, en llengua vulgar. Ni tampoc no trobem JSJ en el copiós catàleg d'escriptors catalans (pp. 292-368) del jesuïta olotí Manuel Marçillo inserit al seu *Crisi de Cataluña hecha por las naciones estrangeras* (Barcelona, 1685).

Sí, en canvi, era recollit en la preceptiva catalana de Narcís Julià, professor de “lletres humanes” –o *studia humanitatis*– a l'Estudi General de Girona, que porta per títol *Parnàs català*, un recull manuscrit dels continguts exposats a les seves classes de l'any 1703. Al proemi de la poètica, Julià ofería un apunt historicoliterari amb l'esment de JSJ:³⁸

Y és més de plorar [*el poc interès dels catalans en la literatura pròpia*] en la poesia, pués lo lustre en ella han mendicat las altres llenguas, y sols la nostre ha donat regles y principis per compòndrer vulgarment ab consonància. Manifesta's esta veritat en la autoritat de Escolano en lo capítol XIV, tom I, de la *Història de València*,³⁹ ahont expressa que Petrarcha, príncep dels castellans poetes, per donar la propietat y dulçura a sas obras primeras se valgué de las obras poètiques de Andreu, valencià, compostes en nostre ideoma, y de aquellas las demés.

Les incorreccions manifestes, que fan *castellà* Petrarca i canvien Jordi per *Andreu* (potser Andreu Febrer, en un garbuix colossal), segurament les hem d'atribuir al desmenjament de Pere Litró, nebot de Julià, que és qui prenia “apunts” de les dissertacions acadèmiques de son oncle; després les devia passar en net, i ens n'ha conservat el testimoni escrit.

La bibliografia catalana setcentista fins a 1775 no ofereix notícia del poeta valencià medieval. No he sabut veure cap anotació relativa a JSJ a les *Notas a la Bibliotheca antigua y nueva de Dn Nicolás Antonio, hechas por D. Pablo Ignacio Dalmases*, notes consignades en els marges dels exemplars de les *Bibliothecae* d'Antonio que tenia a casa seva el *desconfiat* Dalmases i Ros, i que després van ser extretes i disposades ordenadament en manuscrit (se'n coneixen diverses còpies, entre altres: BC, ms. 729/XI, ff. 200-226; BC ms. 1878; BUB, ms. 712). Tampoc no s'hi fa al·lusió a la

³⁸ El text prové de Rossich (1979: 1-2 i 5-6).

³⁹ Es refereix a l'obra d'Escolano considerada més amunt.

Biblioteca Catalana de Pere Serra i Postius (BNM ms. 13604: *Escriptores catalanes que no están en la Bibliotheca de Don Nicolás Antoni, ni en las obras del Doctor Manescal, Doctor Bosch y Padre Marçillo, que son los autores catalanes que más an escrito sobre el propuesto assumto*).

Acabo aquest apartat fent referència a un erudit setcentista exiliat a Itàlia. Antoni de Bastero havia tingut notícia de segona mà del cas JSJ a Roma estant. A la «Prefazione» de la seva *Crusca provenzale* (Roma, 1724), el canonge de Girona, quan retreu el deute dels poetes italians respecte de la tradició provençal, cita literalment i entre cometes el llarg fragment que Escolano va dedicar a la qüestió, amb la referència oportuna (pp. 16-17). A continuació localitza els versos –del famós grup de cinc pretesament plagiats de mossèn Jordi– en l’obra de Petrarca i recrimina el parer d’Alessandro Tassoni segons el qual Petrarca no tenia deutes ni amb els trobadors ni amb els altres poetes toscans; finalment, aporta l’autoritat de Pietro Bembo i d’Anton Maria Salvini per rebatre Tassoni (pp. 17-18). Però amb les dades d’Escolano –a diferència de tants d’altres com hem vist (i veurem)–, Bastero no en feia prou. Com diu el seu principal estudiós, «una de les principals ocupacions d’Antoni de Bastero, un cop instal·lat a Catalunya, serà la recerca de materials d’estudi» (Feliu 1998: 276). I la fretura de l’accés a les poesies del valencià li va provocar un desfici abrandat essent encara a Roma, des d’on acuita per carta de 26 de febrer de 1724 el seu germà Baltasar sobre la qüestió (Feliu 1998: 316-317):

Lo que jo desitjaria molt y molt és lo poder trobar en eixos paratges de Espanya las obras de mossèn Jordi, valencià, citat pel doctor Gaspar Escolano en la sua *Istoria de Valencia* llib. 1, cap. 14, núm. 2, que no puc deixar de persuadir-me que no se troben en alguna llibreria [=biblioteca] de València o en poder de alguna persona curiosa, etc., y és cert que quant sia arribat a Espanya he de fer tot lo possible per encontrar-los; y si tu en lo interin poguesses fer sobre açò alguna positiva diligència y podies descobrir-los escrivint a València, ne tindria particular complacència.

Finalment, consulto el ms. 3-II-4 de l’Arxiu de la RABLB, exemplar de l’imprès de 1724 amplificat amb notes personals i multitud de fulls afegits amb vistes a una nova edició augmentada (Feliu 2000: 24 i 57-64): res no hi ha afegit a les pp. 16-18 relatiu a JSJ. Parem atenció en l’actitud de Bastero: a) transcriu literalment, sense dir-hi la seva, les afirmacions d’Escolano sobre l’afer; b) cerca amb fal·lera les obres de JSJ per poder fer una valoració personal de la qüestió. El sorprenent deler de Bastero l’honora: no es conforma d’admetre l’autoritat dels erudits que afirmen la dependència de Petrarca respecte del poeta valencià sinó que vol accedir de primera mà a les obres del darrer per obtenir una interpretació pròpia de l’afer. No sabem si en va trobar cap, ni quina va ser la seva opinió final, però l’actitud que manté és envejablement crítica.⁴⁰

Mossèn Jordi, font lèxica i autoritat gramatical

Un àmbit completament diferent del de la mistificació de què parlem, és el de l’ús de l’obra de JSJ per a buidatges lexicogràfics d’interès pràctic. La primera notícia que en tinc és molt matinera i valenciana. Es tracta d’un vocabulari manuscrit amb exemples trets d’autors medievals l’objectiu del qual era facilitar la consulta dels textos legals antics però vigents, v.g. els *Furs*. A mitjan XVII, el jurista Josep Llop aplegava i refonia les dades recollides pel també jurista Gaspar Gil Polo (homònim i fill de l’autor de la *Diana enamorada*) per redactar un vocabulari dels *Furs de València*. Les *auctoritates*

⁴⁰ No he tingut ocasió de repassar la paperassa basteriana, esp. els reculls dels còdexs trobadorescos vaticans, tot i que no sembla que hi puguem trobar notícies sobre JSJ: Arxiu de la RABLB, ms. 3-II-12; BUB ms. 240; BC ms. 1600 (veg. Feliu 2000: 83-88, 122-131 i 202-204). El *Zibaldone provenzale* (BUB, ms. 239), en canvi, és un conjunt de textos medievals en prosa (Feliu 2000: 117-122).

catalanes medievals per il·lustrar el sentit d'un mot o el seu ús són la *Crònica* de Jaume I, la de Muntaner, les obres de Marc, l'*Spill* de Roig i mossèn Jordi (Alpera 1966).⁴¹

Un segle després, a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, a l'any 1769, a la junta particular de 29 d'agost es fa relació d'autoritats, «manantiales de voces catalanas», per dur a terme el «diccionario catalán» que havia de facilitar l'aprenentatge del castellà, per encàrrec de Josep Climent, tot i que la comissió que se'n feia càrrec també mostrava una actitud positiva respecte de mantenir la puresa del català del present així com, sobretot, d'incorporar veus remotes per facilitar la lectura de documents antics. Entre les autoritats antigues, hi ha: «los poetas mossèn Jordi, Ausiàs March, fra Anselm Turmeda; Vicens Garcia, los escritos del Rector de Bellesguart [=Joan Bonaventura de Gualbes] y los de Fontanella» (Miret 1921: 103; Campabadal 2004b: 205-206).

Cap a final del Setcents i en un context similar, però ara per aplegar autoritats per a una gramàtica catalana, el també acadèmic Josep Elies i Robert facilitava un catàleg al 1795 amb aquest objectiu, amb autors catalans des del XIII al XVII.⁴² Hi estableix un apartat que duu l'epígraf: «Se duda si precisamente pertenecen al siglo XIII», just a continuació del del segle XIII. I allà trobem JSJ, amb aquestes dades: «Mossén Jordi (del Rey). Poesías eróticas. Don Nicolás Antonio, loc. cit., y Bayer en la nota dice que Sánchez trae algunas. Sobre si pertenece o no a este siglo, véase Andrez, tom. 2 c. 11, pág. 112, edición castellana, y dicho señor Bayer». Al·ludeix a la *Bibliotheca Vetus* d'Antonio, a les notes de Pérez Bàier afegides a la reedició feta al 1788 i a la versió castellana de *Dell'origine...* de Joan Andrés (veg. més avall).⁴³

4. «Es preciso no confundir los Jordis». De la reaparició de Santillana al Setcents a la teoria dels dos Jordis

Hi ha un fet determinant en l'evolució del cas JSJ a la segona meitat del segle XVIII. Em refereixo a la reaparició del «Prohemio e carta» del marquès de Santillana. L'entrada d'aquest text en el terreny en què es debatia la qüestió és decisiva. D'una banda, perquè uns neguin rotundament l'existència d'un mossèn Jordi del XIII que va ser plagiat per Petrarca; de l'altra, perquè uns altres, a la vista de les novetats, reconduïxin els arguments per mantenir la falòrnia beuteriana.

El primer a introduir el marquès en la lliça va ser un erudit il·lustrat que mostrà ser un bon coneixedor de la poesia antiga peninsular i que estava atent a les afirmacions dels

⁴¹ Si bé l'aportació d'aquest darrer és molt mins; el nombre de referències, en el mateix ordre en què he esmentat els textos, és: 34, 24, 18, 9 i 1, la de Jordi.

⁴² Catàleg manuscrit que pertany a l'Arxiu de la RALBL (separata 8 núm. 39). Va ser ampliat per Josep Salat i incorporat amb el seu nom a la *Gramàtica y apologia de la llengua catalana* de Ballot. Publicat, amb el text del discurs previ, a Campabadal (2004b: 457-479; la cita de Jordi de Sant Jordi és a la p. 464).

⁴³ En el context apologetic de la llengua catalana, encara a l'àmbit de la RALBL, JSJ hi fa també una breu compareixença. Es tracta de la gratulatòria de Gabriel Casanova pel fet de ser nomenat acadèmic (20 febrer 1793) titulada *Sobre la llengua catalana*, un discurs que es decanta principalment cap a mostrar-ne les excel·lències històriques, del passat. Si bé els poetes antics catalans foren admirats arreu, això només fou possible perquè la llengua disposava d'unes característiques intrínseques excepcionals que els ho facilitava. Aleshores retreu el nom de tres poetes medievals: «Nuestros paisanos, que escribieron en su lengua materna, convencieron al orbe de esta verdad, i los Ausias Marchs, los Febrers i los Jordis ostentaron en sus escritos la armonía, la abundancia i suavidad de la lengua catalana». Notem com, en darrer terme, es trasllueixen les afirmacions d'Escolano. El discurs de Casanova ha estat reproduït darrerament en diverses ocasions. Cito de Campabadal (2004b: 384).

textos antics: Martín Sarmiento.⁴⁴ A les *Memorias para la historia de la poesia, y poetas españoles* [=*Obras posthumas del Rmo. P.M. Fr. Martin Sarmiento*, tom I] (Madrid, 1775; redactades molt abans, cap a mitjan segle) va ser el primer a oferir una edició impresa –ni que fos parcial– del text de Santillana (Gómez 1983: 89-90). Al mateix estudi, Sarmiento comenta els autors catalans esmentats per Santillana al «Prohemio e carta» a les pp. 152-159. Arran de l'aparició de JSJ i Andreu Febrer, afegeix: «Los otros dos son Jordi y Febrer [*sic*], que Beuter dixo habían vivido el año de 1250 y a quién siguieron todos. Pero mal se compone esta opinión con lo que de los dos supone el Marqués» (p. 153). I ho deixa, de moment, aquí. Més endavant, reprèn el tema:

Pero lo más singular es lo que dixo Pedro Antonio Beuter en su *Crónica*. Dice que mosén Jordi y mosén Febrer vivían el año de 1250, y que ya entonces componían versos hendecasylabos. [...] Siendo cierta esta época, que inconcusamente es anterior al Dante, Petrarca y Bocacio, es difícil probar que los españoles tomaron los hendecasylabos de los italianos; antes bien, Beuter quiere que el Petrarca haya copiado de las coplas de mosén Jordi.

Para prueba de ésto, pone en el prólogo de su *Crónica* una copla lemosina del dicho Jordi y es ésta. [*aquí transcriu els versos de la Cançó d'opòsits de Jordi i els versos de Petrarca que havia reportat Beuter*]. A la verdad parece quimera que uno de los dos, o Jordi, o Petrarca, no copiasen o traduxesen este individualizado pensamiento, pues es grande la semejanza.

Este pasaje de Beuter le copiaron Argote, Escolano, Faria, Caramuel y D. Nicolás Antonio, y así se hizo vulgarísima la especie de que el Petrarca había copiado a mosén Jordi. (pp. 218-219)

Després de debatre sobre una altra situació paral·lela, la de la pretesa prelatió de Marc respecte de Petrarca, el benedictí Sarmiento reprèn la qüestió de JSJ:

Dexando pues ésto sólo en estado de conjetura, diré lo que me hace dudar de la noticia que Beuter escribió de Jordi y Febrer. Ruego que se vuelva a leer lo que en los números 365 y 366 copié de la *Carta* del Marqués de Santillana hablando de estos dos lemosines, pues siento repetirlo. La expresión del Marqués «floreció», que dice de Jordi, v.g., «En estos nuestros tiempos floreció mosén Jorge de Sant Jorde, etc.», prueba que ha sido muy posterior al año de 1250 en que le coloca Beuter, pues sería expresión disparatada del Marqués decir «en estos nuestros tiempos» hablando de cosa anterior a él casi doscientos años. [...]

Ahora se verá que aquella casi identidad de las dos coplas de Jordi y del Petrarca [...] igualmente arguye que Jordi copiase al Petrarca, o que el Petrarca copiase a Jordi. El Petrarca tiene a favor el que no necesita mendigar conceptos ajenos. Jordi tiene contra sí estas palabras de Santillana: «Fizo la Pasión de Amor, en la qual copiló muchas buenas canciones antiguas, así de éstos, como de otros que ya dixen». Por otra parte, viviendo en los tiempos del Marqués de Santillana, hay sobrado tiempo para que sea anterior al Marqués y posterior al Petrarca. Por lo qual, no creo que Jordi y Febrer no sean posteriores al Dante mientras no halle razón que me persuada lo contrario. (pp. 221-222)

Molt més avall, en tractar de la *Biblioteca valentina* de Josep Rodríguez, Sarmiento rebat les dades d'aquell sobre JSJ, atès que admet la impostura de Beuter, «vulgarizada en muchos autores», sense haver tingut en compte la *Carta* del marquès de Santillana (p. 388).

Al 1779 havia aparegut publicat el primer volum d'una importantíssima *Colección de poesías castellanas anteriores al siglo XV* (4 vols., Madrid, 1779-1790), de Tomás Antonio Sánchez. En aquest volum primer s'editava el text de Santillana (pp. XLVIII-LXII) amb unes extenses «Notas» (pp. 1-219). La corresponent a JSJ és a les pp. 81-85. Després d'exposar els arguments de Beuter i de la rastellera de continuadors, Sánchez falca alguns problemes sobre la paternitat del poema del naufragi de «1250 o poco más» que Beuter havia atribuït a mossèn Jordi. Però els arguments forts es basen en el

⁴⁴ Pseudònim de l'erudit lleonès, criat a Galícia i resident a Madrid, Pedro José García Balboa (1695-1772).

testimoni de Santillana: per l'ordre cronològic dels esmentats del marquès (JSJ apareix després de Pere Marc, pare d'Ausiàs, mort al 1460 segons Sánchez), per la copiosa quantitat de notícies que mostra conèixer el marquès sobre JSJ, etc., tot condueix a pensar que JSJ fou poeta del XIV o principi del XV. Sánchez creu que els versos sostrets a Petrarca per JSJ no eren tals sinó que devien ser inserits a la «Pasi3n de amor» per tal com allà el poeta valencià, segons el testimoni del marquès, aplegava cançons d'autors anteriors, entre ells, potser Petrarca. Finalment, Sánchez feia referència a la «Coronaci3n de moss3n Jordi» de Santillana i oferia la nova que a l'edici3n de 1540 del *Cancionero general* «hay una canci3n de mos3n Jordi en lemosino glosada por mos3n Crespí», que transcrivia sencera.⁴⁵

La sotragada de Sarmiento i Sánchez a la impostura de Beuter i els seus seguidors va menar els interessats a mantenir-la a afuar l'enginy i cercar contraproves. Quan avui s'estudia l'obra de JSJ, freqüentment es fa al·lusi3n a l'afer de què tracta aquest paper. I sovint es despatxa amb una simplificaci3n dient que era una falòrnia que proposava l'existència de dos poetes: Jordi de Sant Jordi (del XV) i Jorge del Rey (del XIII), però això no és gens així. O no ho va ser durant més de 200 anys! Des de Beuter fins a 1780 només n'hi ha un, se'n digui com se'n digui, i és del XIII. Les averiguacions de Sarmiento a la vista del «Prohemio e carta» de Santillana són les que condueixen els erudits valencians a postular l'existència de dos poetes distints: el moss3n Jordi (o Jorge) del Rey autor de la «Cançó d'opòsits» al segle XIII i JSJ al XV, autor de no se sap què.⁴⁶

Si no vaig molt errat, l'erudit valencià Francesc Cerdà i Rico va ser el primer a postular l'existència de dos Jordis. A les seves esplèndides *Notas al "Canto de Turia"* (Madrid, 1778 [1780]), que acompanyaven una edici3n seva de la *Diana enamorada* de Gil Polo, dedica les pp. 295-297 a identificar el poeta que Polo havia celebrat a l'octava tretzena del seu «Canto». Les anàlisis de Sánchez, a qui esmenta,⁴⁷ no li permeten ja identificar Jorge del Rey amb el JSJ que florí en temps de Santillana. Així, Cerdà exposa la identificaci3n òbvia de Jorge del Rey amb el moss3n Jordi de Beuter. És aleshores que proposa l'existència de «dos Jorges», «pero esto necessita de mayor confirmaci3n. Y ¿Por qué no podremos esperar hallarla [...]»? Ben aviat va ser «trobada», com veurem. Amb tot, Cerdà no ho tenia del tot clar. En una carta de 9 de novembre de 1779 a Joan Antoni Maians, a qui agraeix les aportacions a les seves *Notas*, afirma: «Lástima que queden aún en las tinieblas del olvido algunos poetas de los celebrados por Polo, como son Jayme, a quien junto con Arnau, que dudo si es Jayme Febrer; *Jorge del Rey*, que no sé si será mos3n Jordi de San Jordi...» (Alemany 1994: 327).

El canonge valencià Joan Antoni Maians, que tan entusiasta va ser en la col·laboraci3n, continuaci3n i difusi3n de l'obra del seu germà Gregori i que va fer aportacions a l'obra de Ximeno, Cerdà, Andrés, Sempere, etc., coneixia el «Prohemio e carta» de Santillana des del 1756 (Alemany 1994: 365). En haver rebut el primer volum de la *Colecci3n de poesías castellanas* de T.A. Sánchez, Maians va elaborar unes «Notas/Apuntes del

⁴⁵ Gosaria dir que Sánchez era un filòleg molt perspicaç: veg., si més no, les precisions lingüístiques que fa tan ben dirigides sobre la falsedat de les *Trobes de moss3n Febrer*. Veg. Montoliu (1912: 305-306); cf. amb el «puro lemosin» que atribueix Galiana a les *Trobes* en la «Carta» als preliminars del diccionari de Ros de què hem tractat més amunt (Montoliu 1912: 378).

⁴⁶ Notem que l'afirmaci3n del text de Santillana, que diu explícitament que la «Cançó d'opòsits» és del poeta del XV, just aquella a la qual pertanyen quatre dels versos de la rutinària comparaci3n amb Petrarca, la passen per alt. Molt probablement perquè no havien vist cap text manuscrit del poeta valencià i, per tant, no podien relacionar aquest títol amb aquells versos.

⁴⁷ L'esment de Sánchez (1779) ens obliga a endarrerir la data de publicaci3n que indica la portada de les *Notas* de Cerdà. En efecte: a la pàgina 523 llegim que la impressi3n es va ajornar fins al març del 1780.

canónigo Mayans a la obra de Tomás Sánchez» amb dades sobre poetes valencians, les quals romanen avui manuscrites al fons Serrano Morales de l'arxiu municipal de València (7278-62, ref. 13969). A hores d'ara no he consultat el document original i he de partir de la síntesi que en fa Amparo Alemany, no sempre ben orientada (Alemany 1994: 375-378).⁴⁸ Sigui com sigui, fora de retreure minúcies absurdes i anodines a Sánchez sobre la transcripció dels versos reportats per Beuter, i de “demostrar” que els versos originals de Jordi són més elegants que no pas la traducció petrarquesca, la qual interpreta malament l'original valencià (!), sense entrar al fons de la qüestió que plantejava Sánchez, Maians acceptava plenament la teoria dels dos Jordis.⁴⁹

La confirmació que anhelava trobar Cerdà sobre els dos Jordis va servir-la en safata de plata Josep Marià Ortís (o Ortiz). Aquest notari valencià i autor d'obres sobre història i genealogia, a la «Nota VII»⁵⁰ del seu *Descubrimiento de las Leyes Palatinas y derechos que V.M. tiene como á Rey de Aragon en vuestro Palacio del Real de Valencia* (Madrid, 1782)⁵¹ (pp. 38-42) tracta de Jaume Roig, Ausiàs Marc, Jorge del Rey i Jaume Febrer (com a autor de les falsíssimes *Trobes de mossèn Febrer*), entre altres.

No es para omitir la memoria del célebre Jorge del Rey, que de Jaca pasó acompañando año 1238 al señor don Jayme I a la conquista de la ciudad de Valencia, en la que se avecindó, según el repartimiento y asiento que su magestad hizo entre los nuevos pobladores, que se halla fol. 59, pág. 1, núm. 5 de la lista continuada en el registro *Donationes Valentiae et termino* de 1237.

En el reparto y asignación que su magestad hizo de casas y tierras en la ciudad y huerta, comprendió a Jorge con la expresión *Jeorgio d^e Roy*. Este título descubre haber servido al señor Jayme I, y, por consiguiente, hallándose con su magestad en la tormenta que corrió junto a Mallorca año 1250 o poco más, y a su regreso a tierra, haber escrito en verso el trágico suceso que pasó en el mar, como afirman los AA.

Floreció en el siglo XIII y por esta razón el Petrarca hurtó a mosén Jorge sus versos, apropiándose los como a parto de su pensamiento porque vino al mundo el XIV, después de muerto Jorge, como lo prueba Gil Polo con sus cantos y aseguran uniformemente los autores valencianos, catalanes y castellanos. Y así es visto que el Jorge de San Jorge que dice Santillana florecía en su tiempo o año 1450 e hizo la *Pasión de Amor* en la que copiló muchas canciones antiguas es distinto de Jorge del Rey que floreció dos siglos antes; y se comprueba por haber en aquella época

⁴⁸ La senyora Alemany, doctora en Història, mostrava en aquest estudi uns coneixements d'història de la llengua i de la literatura catalanes i valencianes força precaris. Veg. també Alemany (1999: 423) on es queixava que Andrés, que havia rebut del canonge Maians les notes esmentades, no citava el nom de l'erudit valencià a *Dell'origine...*, per bé que algunes de les seves idees hi són reflectides, encara que no acceptades per Andrés. I Alemany ofereix com a exemple la cronologia de JSJ oferta per J.A. Maians. El fet és que la cronologia (falsa) oferta pel canonge li arribava a Andrés també per moltes altres vies!

⁴⁹ Tot s'ha de dir: el canonge Maians estava molt lluny de la capacitat erudita, el coneixement de la història literària catalana i la intuïció filològica de Sánchez (Alemany 1994: 364-388 passim). D'altra banda, he revisat la correspondència original intercanviada entre J.A. Maians i Josep de Vega, i JSJ no apareix entre els temes epistolars dels dos erudits (Fons Biblioteca Serrano Morales. Catàleg “Cajas metálicas. Epistolario”: 7284-74, refs. 17311-17338 i 7276-58, refs. 13308-13347). Josep de Vega i Sentmenat va presentar la disertació acadèmica «Razón de los más famosos poetas provençales que hicieron florecer la que llamaban Gaya Ciencia» a la sessió del 23 de juliol de 1777 (Arxiu de la RABLB, lligall 13 núm. 10; editat per Campabadal 2004b: 448-454). Es tracta d'un relat basat principalment en els textos d'Enrique de Villena sobre els consistoris de la Gaia Ciència de Tolosa i Barcelona; no s'hi esmenta per res a JSJ. Josep de Vega devia tenir un coneixement directe de la poesia catalana antiga, no debades tenia en el seu poder manuscrits medievals valuosíssims (Coll 2003: 196 n. 8), entre altres l'esmentat Vega-Aguiló (Alberni 2002: 152) –que es diu així per aquests dos antics posseïdors–, a més dels L i K (Beltran 2000: 360), amb obres de JSJ.

⁵⁰ L'objectiu de la qual és: «Pruébese que el poeta Jayme Roig, médico de la señora reyna doña María, floreció en el siglo XV; cómo fué coetáneo del poeta Ausiàs March, y ambos familiares de palacio o de la casa real; de la que también lo fueron Jorge del Rey y mosén Jayme Febrer» (f. 38v).

⁵¹ Inserir a l'*Informe histórico cronológico palatino legal, probando cuando adquirió la Real Corona el Palacio, su Real Capilla, Rectorato y Capellanías*. Hi reproduceix documents antics valencians.

família de San Jorge o Sent Jordi, segun la escritura que recibí Matheo Estebe año 1436 y existir en el día. (ff. 39-39v)⁵²

És evident que el text d'Ortís emergeix com a resposta als raonaments de Sarmiento i Sánchez. Davant dels arguments dels erudits castellans, Ortís certament es va prendre la molèstia d'accedir al manuscrit que conserva el *Llibre de Repartiment*. I hi va "trobar" allò que cercava. O si res més no, s'hi assemblava, i ho va amanir perquè s'hi acabés d'adequar. Al *Registrum primum Regis Jacobi I*, f. 59, hi ha una anotació (la núm. 1080), en efecte, en una llista de noms d'homes de la milícia provinents de Jaca, de 13 de febrer de 1237, als quals el rei atorga cases i horts. Consulto l'edició facsimil (vol. I) i s'hi llegeix: «J. Roy» (*Llibre repartiment* 1978: 90). Un home que coneix com ningú aquesta documentació i l'antroponímia medieval catalanoaragonesa, l'historiador medievalista valencià Enric Guinot, em diu que al segle XIII quan només hi ha una inicial J l'experiència mostra que és sempre Joan. «Si fóra altre nom, justament per ser poc habitual, l'escriuriem complet», afegeix. I puntualitza: «A més, el nom Jordi és estranyíssim al segle XIII i més en context aragonés-occità com el de Jaca d'aquella època». Però, és clar, això no tenia perquè saber-ho Ortís. I, ras i curt, va fer-ne la interpretació que li convenia.⁵³

Les aportacions al debat provinents d'Ortís són, d'entrada, suspectes. Aquest individu va facilitar dades biobibliogràfiques i textos de poetes valencians del XV i del XVI a Cerdà per a les *Notas al "Canto de Turia"*, no exemptes de falsificacions (com un pretès poema èpic en octaves reials d'Hug de Montcada, mort al 1528, unes dècimes barroques atribuïdes a Francí Oliver i a Crespí de Valldaura, de cap a 1520, o un «poema histórico lemosín» atribuït a Joan Aguiló i Romeu de Codinats, poeta i militar al servei de Carles V). Cerdà se les havia empassades amb credulitat total (Rossich 1986: 7-8).⁵⁴

5. «Petrarca si servì de' suoi pensieri e versi». Mossèn Jordi en les polèmiques europees setcentistes

Diversos autors catalans i valencians se situen en el front de les disputes europees entre erudits italians, francesos i espanyols sobre la preeminència de les diverses tradicions culturals. El fet és que determinades actituds polèmiques d'intel·lectuals europeus, especialment francesos i italians, contra la tradició cultural hispànica, van donar peu a querelles intel·lectuals que van fructificar en forma d'obres d'apologia cultural, que, enmig d'exageracions i sortides de to, van possibilitar algunes aportacions d'envergadura per al coneixement de la historiografia literària hispànica. En efecte:

⁵² A Guinot (1999) trobem uns quants Jordi i Sant Jordi al segle XIV (un Pere Sant Jordi, del Gironès, vol. II p. 329, entre els veïns de València 1306-1316; i uns Jordi, vol. II, p. 350, veïns de València al 1354-1373). També es va fer una operació equivalent amb el «mossèn Jaume Febrer» de les falses *Trobes* (J.P. Fuster, *Biblioteca valenciana*, I, p. 3).

⁵³ En la mateixa referència hi ha una anotació que fa: «a. dō joā roy». La transcripció moderna ho interpreta «A. Don Joan Roy». Tenia raó Jaume Massó (1902: X) quan deia que havia trobat algun «Sanctus Georgius» i «Sancius Georgius» a l'edició que Bofarull havia fet del *Llibre del Repartiment* de València, però sembla que es tracta d'un topònim, concretament una església; Bofarull (1856: 593 i 645) els va interpretar com a antropònims. Són al *Registrum tertium*, ff. 42 i 66v (de 1277): veg. *Llibre repartiment* (1978: I, reg. núms. 3607 i 389, pp. 383 i 428). Els nostres Roy són a Bofarull (1856: 238).

⁵⁴ Observem, de passada, ai las, com Ortís havia transformat el valencià Jordi del Rey en aragonès –de Jaca–; això sí: tots els erudits valencians van guardar un interessat silenci sobre una qüestió tan delicada. Notem que els arguments d'Ortís van arribar a Menéndez Pelayo, qui va admetre la possible existència d'un poeta contemporani de Jaume I anomenat Jorge (o Jordi) del Rey (veg., més amunt, la nota 27).

bona part dels passos que es van donar a l'últim terç del Setcents en l'estudi i recuperació del passat literari hispànic van sorgir arran dels atacs formulats sobretot per dos autors italians contra la cultura espanyola anterior. Em refereixo a Girolamo Tiraboschi i la seva *Storia della letteratura italiana* (1772-1782) i a Saverio Bettinelli i la seva *Del risorgimento d'Italia negli studi, nelle arti e nei costumi dopo il Mille* (1775). Les impugnacions d'aquests autors italians van promoure, com a reacció, tot un seguit de treballs de reivindicació vehement i apologia de la tradició cultural hispana, entre els quals els més importants van ser duts a terme per jesuïtes exiliats en terres italianes. La primera d'aquestes respostes apologetiques va ser la del jesuïta mataroní Francesc Xavier Llampilles. Es tracta del *Saggio storico-apologetico della letteratura spagnuola* (Gènova, 1778-1781, 6 vols.). Entre moltes altres qüestions, al *Saggio*, Llampilles va retreure el cas JSJ, a partir de dades ja aleshores obsoletes. Ho fa en dues ocasions, al volum II. A la secció VII de la Disertazione VI tracta de «Gli spagnuoli influirono non poco sulla prima coltura [sic] della lingua e poesia volgare Italiana»; quan parla de l'influx dels provençals sobre els sicilians (pp. 189-190), molt de passada, afirma: «Ebbe da quel tempo la Spagna tre celebri poeti nella lingua Provenzale, cioè Messer Giorgio (Giordi), Jacomo Ferrer ed Ausias March». I en nota arran de Messer Giorgio, afegeix: «Connobbe bene il Petrarca il merito di questo poeta, e perciò si servì tal volta de' suoi pensieri e versi. Beuter cronic. di Valenza. Messer Giorgio alla metà del secolo 13. in una delle sue trobbe dice...» i aquí transcriu tres versos (n'oblida un) de la quarteta rutinària i els quatre pretesos plagis de Petrarca, sonet 103. En nota remet a «Ximen. Bibliot. Valent. tom. I pag. 61». Més endavant, a la Disertazione VIII, secció III «Se la Spagna ha avuti pochi celebri poeti», afegeix: «Per non fare un lungo catalogo de' poeti Spagnuoli in lingua Provenzale, dirò solamente che furono de' più celebri Messer Giorgio (Mosen Jordi), cortigiano del re D. Giacomo d'Aragona, il quale con somma eleganza compose sonetti, sestine et ottave rime» (en nota el peu: «Ximeno Bibliot. Valent. tom. I pag. 41»). Darrere de JSJ són esmentats Giacomo Ferrer, Ugo de Mataplana i, al xv, Messer Ausias March (p. 272).

En el mateix context de Llampilles es trobava Joan Andrés Morell. I també l'eximí Andrés se situa en l'estela de Cerdà i d'Ortís al seu *Dell'origine, progressi ed stato attuale d'ogni letteratura* (Parma, 1782-1799, 7 vols.). Al tom II, cap. XI, l'enciclopèdic Andrés tracta llargament del tema en el context de la influència de la poesia provençal en les cultures d'altres llengües i més exactament en la italiana (en Dante, Boccaccio i Petrarca), en allò que tenen d'imitadors dels provençals. Per comptes d'oferir un detallat informe dels deutes de Petrarca amb els provençals, Andrés es limitarà a «los famosos versos del valenciano Mosén Jordi, que son el plagio de mayor entidad de que se halla acusado aquel gran poeta».⁵⁵ Ara bé, tot i que el valencià Andrés accepta la mistificació tradicional, no es limitarà a clavar les cites rutinàries sinó que farà una complexa i personal argumentació. Andrés coneix bé la tradició beuteriana. Però també els contradictors Sarmiento i Sánchez, els quals «compelidos de su ingenuidad y noble candor, ponen en duda esta gloria del poeta valenciano» (!) (p. 263). I després d'explicar amb pèls i senyals els raonaments dels dos impugnadors castellans basats en Santillana, reprèn la teoria dels dos Jordis per esquivar l'escull del «Prohemio e carta». Fins aquí res de nou. Però Andrés introdueix una argumentació inèdita. Considera que podria tractar-se perfectament del mateix poeta si admetem que

⁵⁵ Utilitzo la traducció espanyola *Origen, Progresos y Estado actual de toda la literatura* (Madrid, 1784-1789), en la seva edició recent: Jesús García Gabaldón, Santiago Navarro Pastor i Carmen Valcárcel Rivera (ed.), Juan Andrés, *Origen, progresos y estado actual de toda la literatura*, 6 vols., Madrid, Verbum / Biblioteca Valenciana, 1997-2001. La qüestió de mossèn Jordi és tractada al vol. I, pp. 261-267.

l'expressió «en nuestros tiempos» de Santillana és vaga i bé podria abarcar un llarg interval d'anys. Andrés considera que la indeterminació cronològica del marquès castellà no «debe echar por tierra los testimonios no sólo de los valencianos Beuter, Escolano y otros más modernos, sino de Argote de Molina, de Don Nicolás Antonio y de algunos otros a quienes no cegaba el amor de la patria» (pp. 264-265). La «crítica erudición» dels savis esmentats supera, a ulls d'Andrés, el molt apreciable text de Santillana en la seva indeterminació, tot i ser anterior.

A continuació, Andrés surt en defensa de Beuter, a qui Sánchez havia fet reu de sospites de falsificador pel fet d'haver donat crèdit en la seva obra històrica a les falsificacions d'Annio de Viterbo, dient que allò era d'ús comú inclús entre persones erudites del temps i no per això es converteix en un «mentiroso y embustero». Finalment, després de contrarestar altres raonaments de Sarmiento i Sánchez que ara no vénen al cas, Andrés proposa una conjectura final que conciliï els diversos arguments sobre l'autoria dels cèlebres cinc versos. Articula una enginyosa però artificiosa redargució que fa del Pere Marc «el viejo» esmentat per Santillana no el pare d'Ausiàs (sinó, segons Andrés, no li adjudicarien allò de *viejo*)⁵⁶ sinó un remot –anterior a Petrarca– antecessor de la nissaga Marc (a qui erudits com López de Hoyos i altres haurien confós amb Ausiàs Marc –ja que no coneixien altre Marc que aquest– i d'aquí hauria nascut el despropòsit que deia que Petrarca havia plagiat Ausiàs), del segle XIII, contemporani de Guillem de Berguedà i Pau de Bellviure, al costat dels quals el cita Santillana;⁵⁷ d'altra banda, si Petrarca «tomó algunos pensamientos» del Pere Marc del XIII (com deien els erudits canviant, per error, Pere per Ausiàs) i si el mateix Santillana havia dit, segons Andrés, que Jordi de Sant Jordi havia recollit moltes cançons antigues d'aquell Pere Marc arcaic:⁵⁸ *ergo* «¿no podremos nosotros decir que el Petrarca tomó algunos pensamientos o algunos versos de Jorge en donde cabalmente estaban compiladas las poesías de March?» (p. 267). Ço és: Petrarca a qui havia saquejat aquells versos era a un arcaic Pere Marc; les obres del tal Pere Marc van ser aplegades després per JSJ, a qui, per error, posteriorment van ser atribuïdes com a pròpies i així va passar per ser antecessor de Petrarca.

Fem justícia a Andrés; després d'aventurar aquesta mena de silogisme intricat, acaba: «La escasez de noticias que tenemos de los antiguos poetas españoles me da algún derecho para proponer esta conjetura con muy débiles fundamentos, y suplicar a los eruditos españoles que hagan las averiguaciones oportunas para verificarla» (p. 267). Malgrat totes les propostes, precisions i precaucions, Andrés va ser considerat posteriorment només com un defensor de la teoria dels dos Jordis pels qui voldran portar l'aigua d'aquell al propi molí.

L'il·lustre bibliotecari reial, l'il·lustrat valencià Francesc Pérez Bàier va procedir al 1788 a la reedició anotada de la *Bibliotheca Hispana Vetus* de Nicolás Antonio, empresa, aquesta de Pérez, considerada una fita del criticisme històric. I, és clar, es va

⁵⁶ Sobre aquest apel·latiu aplicat al pare d'Ausiàs, veg. March (1993: 44).

⁵⁷ Tot i que la coincidència cronològica la proposa Andrés, avui sabem que Berguedà és de la segona meitat del XII mentre que Bellviure té una cronologia no precisada, encara que molt posterior, de final del XIV o principi del XV. Andrés posa a contribució de l'argument de l'antigor de Pere també l'esment de Gil Polo a «Pedro March» al «Canto de Turia», però fa una lectura molt esbiaixada dels versos. A dreta llei, Andrés no anava molt desencaminat. Vull dir que, malgrat que el Pere Marc el vell que esmenta Santillana no és altre que el pare d'Ausiàs, hi ha documentat un Pere Marc, rebesavi d'Ausiàs, que al 1249 va rebre terres a Gandia al repartiment de València (Riquer 1964 [1984-1985: II, 43]).

⁵⁸ En rigor, Santillana no deia exactament això sinó que JSJ havia compost una «*Passión de amor*, en la qual copiló muchas buenas canciones antiguas, asý destos que ya dixe commo de otros». Aquests que havia dit el marquès com anteriors a JSJ eren Guillem de Berguedà, Pau de Bellviure i Pere Marc. Però la «*Passio amoris*» de Jordi de Sant Jordi, que comença citant el de Berguedà, no conté referències als altres dos poetes esmentats. Això, però, no ho sabia Andrés.

haver d'enfrontar amb el cas JSJ. A les notes addicionals de Pérez Bàier al text d'Antonio (vol. II, pp. 72-73), s'accepten les tesis de T.A. Sánchez segons el qual el Jordi que apareix en el text de Santillana no podia pertànyer als temps de Jaume I ni ser plagiat per Petrarca. Però aviat, ai las, el bibliotecari reial es preguntava: «Et quid si a Beutero laudatum in Chronici eius prologo diversum a Marchionis Sant-Iulianensis Georgio dicimus?». És a dir, retreu de nou la teoria dels dos Jordis. I cita les apostes en aquest sentit de Francesc Cerdà i Joan Andrés, erudits que per a Pérez Bàier tenien un ascendent intocable. Finalment, cita Ximeno però l'interpreta malament perquè li fa dir que dubtava de la possibilitat que el Jordi de Santillana i el de Beuter fossin el mateix, quan, ben al contrari, Ximeno el que havia afirmat era que el mossèn Jordi de Beuter i el Jordi de Sant Jordi glossat per Crespí de Valldaura eren el mateix poeta. De fet, Pérez Bàier s'enredava i degué confondre Ximeno amb la referència d'algun altre autor, ja que Ximeno no coneixia el text de Santillana, com pretén Pérez Bàier.

6. Dos (i tres) Jordis al segle XIX

Just Pastor Fuster va ser autor de la tercera gran obra de la bibliografia valenciana de tradició setcentista, la *Biblioteca valenciana* (València, 1827-1830), repertori biobibliogràfic distribuït en dos volums que significava un gran pas endavant respecte dels dos anteriors, els de Rodríguez i Ximeno, encara que en el cas JSJ no ho demostrí. L'apartat que inicia l'obra, «Escriptores del siglo XIII», és encetat per l'entrada «Mosén Jorge» (vol. I, pp. 1-2). Allà Fuster exposa els dubtes de Sarmiento i Sánchez, però manté que contra els seus arguments, basats en Santillana, bé hi pogueren haver dos poetes. És a dir, manté la teoria del “doble Jordi”. L’“enforteix” mitjançant tres arguments: a) Beuter no s'hauria atrevit a dir el que va dir si no en tingués un sòlid convenciment, «pues habría muchos que le hubieran desmentido»; b) retreu la dada documental d'Ortís sobre el «Jorge del Rey» del *Llibre de Repartiment*; i c) l'autoritat de Gil Polo, «tan instruido en la historia de la poesía valenciana». Finalment, al·ludeix a la referència de Joan Andrés.

Sembla que de manera independent a tots els esforços bibliogràfics catalans dels ss. XVII-XVIII (des de Manescal fins a Caresmar) va ser confeccionada la que –com han fet altres estudiosos– podem considerar primera història de la literatura catalana, obra del rossellonès Francesc Jaubert de Paçà, les *Recherches historiques sur la langue catalane* (París, 1824). Les seves fonts són lamentablement antigues, si més no pel que fa a JSJ: no manifesta conèixer res del que s'ha escrit a la segona meitat del XVIII sobre el tema. Per aquesta raó, Paçà manté el relat del cas en els termes de Beuter i els seus seguidors immediats. I així, després de fer un repàs dels trobadors, situa «le chevalier Mossen Jorge de Sant Jordi» entre els successors literaris del rossellonès Guillem de Cabestany.⁵⁹ Hi consten tots els elements de la mistificació. Petrarca, que l'imità,⁶⁰ el va admirar després de llegir les «*trobas* de mossen Jorge et son poème sur *la tormenta* (tempête) *del Rey don Jacme I*», embolicant la troca entre mossèn Febrer i mossèn Jordi.

⁵⁹ François Jaubert de Passà, «Recherches historiques sur la langue catalane», dins *Mémoires de la Société Royale des Antiquaires de France*, París, 1824, pp. 323-325. Cito per l'edició facsimil: Canet, Trabucaire, 2000; amb estudi introductori de Enric Prat i Pep Vila.

⁶⁰ Petrarca «témoigna hautement son admiration pour le Juglar catalan, et il justifia plus tard ses éloges par d'herceuses imitations». Paçà es fa després un cert embolic amb els versos de JSJ i Petrarca: després de transcriure els cèlebres cinc versos del poeta valencià, afegeix: «Ces vers sont imités dans ce beau sonnet: “S'amor non è, che dunque è quel ch'io sento?”» (pp. 324-325 i n. 56).

Hauríem d'anar acabant. Passem, doncs, al diccionari d'escriptors catalans de Fèlix Torres Amat, als preliminars del qual (pp. XXXIX-XLIII) hi ha una «Noticia sobre los trovadores catalanes y sobre un antiguo cancionero de la Academia del Gay-Saber de Barcelona», a càrrec de Pere Puiggari, traduïda per a l'ocasió a l'espanyol, tot i que redactada en francès al 1830. No hi podia faltar l'al·lusió a l'afer JSJ. Un xic abans, Puiggari, ja ens posava en antecedents de quines eren les seves credencials en matèria d'història literària. L'erudit perpinyanenc feia autors del XIII, no només a mossèn Jordi –i l'inevitable col·lega mossèn Febrer–, sinó també a Pau de Bellviure i Joanot Martorell («Juan de Martorell»), al costat de Muntaner, Lull i uns misteriosos –per a mi– Arnau i Mola.⁶¹ I arriba l'hora: «Mossén Jordi merece una pequeña digresión» (p. XLI). En efecte, molt petita, i descoratjadora. Molt més del que era de preveure, malgrat tot. Com és «sabido», Petrarca, que va escriure 100 anys després de mossèn Jordi, el va plagiar; si algú en dubta..., engega la cèlebre correspondència de cinc versos de l'un i cinc de l'altre. I s'ha acabat la «digresión».

A dreta llei, Fèlix Torres Amat no havia d'incloure JSJ a les seves *Memorias para ayudar a formar un diccionario critico de los escritores catalanes y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura de Cataluña* (Barcelona, 1836). Però, contra tota la tradició que hem vist fins ara la qual el feia valencià –o de Jaca!–, l'hi incloïa, sota la forma «Jordi (mossén)» (pp. 328-333), a través de l'expedient habitual: «Es dudoso si nació en Valencia o en Cataluña».⁶² D'entrada, el bisbe d'Astorga no planteja cap dubte: florí al XIII i fou criat del rei Jaume I. I després d'un llarg fragment sobre els poetes provençals, ofereix la notícia de les poesies compilades a l'actual manuscrit esp. 225 de la BNP. Aleshores revela que hi ha poesies les rúbriques de les quals les atribueixen a mossèn Jordi, a *M. Jordi de Sant Jordi* i a *M. Jordi del Rey*, tot i que adverteix que el *del Rey* del darrer és afegit per mà posterior. Torres despatxa el conflicte de manera sorprenent: «Vamos a copiar muestras de cada uno de ellos [=dels noms], para que en vista puedan resolver los eruditos con más acierto la cuestión» (!). Adverteix que Josep Tastú, el seu amic i corresponsal a París, li pregunta si les tres denominacions corresponen a tres poetes diferents i que Just Pastor Fuster assegura que n'hi ha hagut dos, el del XIII i el del XV, com sabem. I, efectivament, a continuació Torres transcriu diversos textos (subministrats per Tastú), de vegades fragmentàriament, amb rúbriques i la localització al còdex. Deixo de banda consideracions de Torres a les notes sobre aspectes ara secundaris per a l'objecte d'aquest paper.⁶³ L'última part de l'article de les *Memorias* s'enceta així: «Por conclusión voy a insertar dos cartas de la reina Maria, muger y lugarteniente de D. Alfonso IV, que no podrán menos de ilustrar la historia de los Jorges». Així és, en efecte: transcriu dos coneguts –avui– documents de l'ACA de 1416 on consta l'existència aquell any d'un Jordi de Sant Jordi cambrer reial, arran de l'assumepte de sa germana Isabel quan pretenia entrar a la Saïdia, etc., etc. I s'ha acabat: Torres ens deixa en *suspens*! Primer afirma que mossèn Jordi era un poeta del XIII; després que hi ha poesies amb tres denominacions (de fet dues, ja que ell mateix adverteix de l'afegit posterior) al ms. de París i que els erudits, a la vista dels textos, ja s'ho faran; finalment, clava dues cartes que documenten JSJ al 1416 a la cort del Magnànim. Sense prendre partit, en darrer terme.

⁶¹ Aquest darrer és esmentat per Bastero a *La Crusca Provenzale*, p. 89, com a citat pel Monjo de Montaudon.

⁶² He revisat la *Copia de los apuntamientos que iba haciendo el P. D.n Jayme Caresmar... para formar una Bibliotheca de los Escritores Catalanes* (BNM ms. 13464), uns materials que finalment van desembocar en les *Memorias* de Torres Amat, i no hi he sabut veure cap referència a JSJ.

⁶³ Potser té una certa amenitat llegir que, davant del text conegut com «Presoner», tant Tastú com Torres –amb lleugeres variants– pretenen identificar la circumstància de l'empresonament de l'autor; Torres conclou que va ser amb motiu d'una *razzia* sarraïna en terres valencianes al 1276 (!).

Acabem. El polifacètic Magí Pers i Ramona, a la seva *Historia de la lengua y de la literatura catalana desde su origen hasta nuestros días* (Barcelona, 1857), va dedicar també unes pàgines a l'assumpte (pp. 96-100). Es tracta d'una descaradíssima traducció literal (fora d'alguna minúscula omissió) del text que Paçà va destinar a la qüestió. Sense dir-ne res! Fins i tot les referències de fonts són saquejades de l'erudit francès, sense consultar-les, és clar, i cometent errades de gruix. Va transcriure tres octaves i la tornada de «Presoner», traduïdes a continuació al castellà. La consulta de la salomònica entrada «Jorge (mossén)» a les *Memorias* de Fèlix Torres va descol·locar, és clar, el bon Pers. Transcriu parcialment l'embull entre personatges que es fa en una llarga nota, fruit –m'imagino– de l'ambigüitat de Torres Amat. Paga la pena (nota pp. 98-99):

Es preciso no confundir los Jordis, pues han existido dos, el uno Jordi del Rey y el otro Jordi de Sant Jordi; el primero a mitad del siglo XIII y el segundo a mediados del siglo XV. Fuster: Biblioteca moderna Valenciana; p. 2. Cuando Fuster no nos advirtiera ésto, ahí están dos cartas de la reyna D.ª María... [i aquí transcriu les dues cartes procedents de les *Memorias*, p. 333] [...] No porque haya existido a mediados del siglo XV un poeta Jordi de Sant Jordi, obsta que hubiese podido existir otro poeta del mismo nombre y apellido a últimos del siglo XIII. Yo me inclino a creer que el trovador Jordi de Sant Jordi de este siglo [=XIII] era el abuelo del Jordi de Sant Jordi [sic], camarero del rey D. Alfonso IV; y que Jordi del Rey y Jordi de Sant Jordi de quienes trae composiciones el *Cancionero de amor*,⁶⁴ fueron cuando menos contemporáneos o coetáneos.

O compto malament o me'n surten tres, de Jordis! A través de les *Memorias* (pp. 231-232), Pers coneix la cita de JSJ a «Lo conhort». D'aquí que proposi un exercici de comparança entre els versos que ha transcrit del «Presoner» i els que reporta Francesc Ferrer al seu centó (que es podien llegir a les *Memorias* de Torres Amat, pp. 229-237), tots de l'únic JSJ. Pers l'ha fet, i arriba a la conclusió següent: «El que lea estas composiciones con alguna atención no podrá menos de ver que el giro de la frase, el estilo y hasta el lenguaje son distintos». Li serveix, sorprenentment, d'argument per consolidar la teoria dels dos Jordis! És ben bé que, quan un prejudici està ben impregnat entre el gremi erudit, aleshores i ara, inclús les contradiccions més evidents poden servir per sostenir-lo, o fins per reforçar-lo.⁶⁵

Sort que finalment va aparèixer Manuel Milà i Fontanals i als anys seixanta del segle XIX hi va posar ordre de manera definitiva.⁶⁶

POSTIL·LA

⁶⁴ Es refereix al *Cançoner d'obres enamorades* (avui ms. esp. 225 BNP).

⁶⁵ No sembla que Pers hagués consultat la documentada obra de George Ticknor, *History of Spanish Literature* (Nova York, 1849), o la seva traducció revisada i ampliada a l'espanyol (*Historia de la literatura española*, Madrid, 1851). Ticknor, amb les dades de Ximeno, Fuster, Sánchez i Torres Amat, admet la teoria dels dos Jordis, però l'anàlisi dels versos del ms. de París que havia transcrit Torres Amat el mena a concloure que aquells textos pertanyen al segle XV. Per tant, és mossèn Jordi qui va plagiar Petrarca. Ticknor situa el poeta valencià als anys 1450-1460 (vol. I, p. 330 n. 8 de l'edició anglesa de 1849; vol. I p. 348 n. 8 de la traducció espanyola). Malauradament no he pogut consultar el primer volum de Jean Charles Léonard Simonde de Sismondi, *De la Littérature du midi de l'Europe* (4 vols., París, 1813), per comprovar si tracta de l'afer (en cap dels altres tres volums no he sabut veure que hi faci referència).

⁶⁶ Veg. Jorba (1989: 113, 174 i 264) i Massó (1902: 24 n.). Cf. Badia (1994: 15), on parla de la «visió desdibuixada de la literatura catalana medieval anterior al 1860». Prèviament, però, convé fer justícia a l'*Essai sur l'Histoire de la Littérature Catalane* (1857?) de F.R. Cambouliu, el qual només va esmentar Jordi de Sant Jordi com a poeta del XV i imitador més antic de Petrarca en la poesia catalana, sense fer ni al·lusió a la controvèrsia (veg. pp. 46-48 de la traducció catalana de F. Pelai Briz (revisada): F.-R. Cambouliu, *La literatura catalana antiga (Assaig historich)*, dins *Historia de la Literatura Catalana Antiga. Aplech d'Estudis per la seva formació*, vol. I, Barcelona, 1910). Val a dir, però, que Cambouliu havia caigut en el parany de les *Trobes de mossèn Febrer*.

Definitiva? Quan ja donava per tancat aquest farragós paper, trobo per atzar el treball de R[icard] Monner Sans, «¿Petrarca plagiarlo?» (extret de la *Revista de Derecho, Historia y Letras*, Buenos Aires, 1910: exemplar a BC 83-4°-C 6/25, amb dedicatòria autògrafa a Alfons Maseras). Desconeixia completament aquest treball (i em fa l'efecte que la historiografia catalana d'avui també) de títol tan prometedor. Podria ser que tractés de l'afer JSJ? En tractava. En poc menys de 20 pàgines l'escriptor i filòleg (tot i que algunes de les seves afirmacions en el treball que esmento permeten dubtar de la seva competència, si més no en literatura antiga) barceloní mostra tenir una informació molt parcial sobre l'afer. Corresponsal amb Jacint Verdaguer, Joan Maragall i Joan Mañé i Flaquer, Ricard Monner i Sans, que residia a Buenos Aires treballant de corresponsal per al *Diario de Barcelona*, coneix les fonts més antigues (Beuter, Escolano, Argote..., sovint indirectament) i algunes de més modernes (Torres Amat, Amador de los Ríos), però desconeix els textos fonamentals de la polèmica setcentista i les aportacions cabdals de Milà, Balaguer i, sobretot, l'edició de Massó de 1902. I això malgrat que va intercanviar correspondència amb erudits valencians de primers del Noucents. Després de argumentacions pintoresques, *opina* que hi hagueren dos poetes Jordi: un mossèn Jordi al XIII, que va escriure «sólo o en colaboración con mossen Febrer el poema referente a la deshecha de la armada real»; i un Jordi de Sant Jordi al XV, l'esmentat per Santillana, i autor dels poemes dels cançoners de París i Saragossa, sense justificar, però, aquesta darrera afirmació.⁶⁷

Referències bibliogràfiques

Alberni, Anna (2002). «El Cançoner Vega-Aguiló: una proposta de reconstrucció codicològica». Dins: Lola Badia, Miriam Cabré i Sadurní Martí (ed.). *Literatura i cultura a la Corona d'Aragó (segles XIII-XV)*. Barcelona: Curial / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 151-171.

Alcoberro, Agustí (2003). «La influència de la cultura italiana a la Corona d'Aragó (segle XVI): entre l'emulació i el rebuig patriòtic». Dins: Luigi Lotti i Rosario Villari (ed.). *Filippo II e il Mediterraneo*. Roma / Bari: Laterza, 325-355.

Alemaný Peiró, Amparo (1994). *Juan Antonio Mayans y Siscar (1718-1801). Esplendor y crisis de la Ilustración valenciana*. València: Publicaciones del Ayuntamiento de Oliva.

Alemaný Peiró, Amparo (1999). «Aportaciones de Juan Antonio Mayans a la obra literaria del abate Juan Andrés». Dins: Antonio Mestre Sanchis (coord.). *Actas del Congreso Internacional sobre Gregorio Mayans*. València: Ayuntamiento de Oliva, 405-428.

Alpera, Lluís (1963-1966). «A propòsit del *Vocabulari dels Furs* de G. Gil Polo i J. Llop». *Revista Valenciana de Filologia*, VII, 77-86.

Avenoz, Gemma (2002). «Una dansa de Mossén Jordi en el *Cancionero general* (1511)». Dins: Juan Casas Rigall i Eva Mª Díaz Martínez (ed.). *Iberia cantat. Estudios sobre poesía hispánica medieval*. Sant Jaume de Compostel·la: Servicio de Publicacións e Intercambio Científico de la Universidade de Santiago de Compostela, 489-524.

⁶⁷ Després he localitzat un article ben recent, extens i documentat sobre el nostre personatge —el qual exhibeix una carcúndia important—: Sandra Fernández i Gabriela Dalla Corte, «El límite jurisdiccional de la corporación académica: Ricard Monner Sans y los debates entre usos y leyes en la lengua argentina», *BRABLB*, 48 (2002), pp. 401-465 (no hi consta la publicació del 1910 aquí esmentada, sinó que la fan del 1921; potser una reedició?).

Avenoz, Gemma (2003). «Poetas catalanes del xv y trovadores. Pere Torroella y el *Perillos tractat*». Dins Rossana Catano, Saverio Guida i Fortunata Latella (ed.). *Scène, évolution, sort de la langue et de la littérature d'oc*. Vol. 1. Roma: Viella, 25-40.

Badia, Lola (1994). «La literatura catalana medieval vista per alguns erudits vuitcentistes». Dins: Manuel Jorba, Joaquim Molas i Antònia Tayadella (ed.). *Actes del Congrés Internacional sobre la Renaixença*. Vol. II. Barcelona: Curial Edicions Catalanes, 9-16.

Beltran, Vicenç (1999). «Tipologia i gènesi del cançoner J, ms. esp. 225 de la Bibliothèque Nationale de París». Dins: Santiago Fortuño Llorens i Tomàs Martínez Romero (ed.). *Actes del VII Congrés de l'Associació Hispànica de Literatura Medieval*. Vol. I. Castelló de la Plana: Publicacions de la Universitat Jaume I, 337-352.

Beltran, Vicenç (2000). «Tipologia i gènesi dels cançoners. La reordenació de *J i K*». *Llengua & Literatura*, 11, 355-395.

Bofarull y Mascaró, Próspero de (1856). *Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón*. Vol. XI [= *Repartimientos de los Reinos de Mallorca, Valencia y Cerdeña*]. Barcelona: Imprenta del Archivo.

Bouwsma, William J. (2001). *El otoño del Renacimiento. 1550-1640*. Barcelona: Crítica.

Cabré, Lluís (1998). «Notas sobre la memoria de Santillana y los poetas de la Corona de Aragón». Dins: A. Deyermond (ed.). *Cancionero Studies in Honour of Ian Macpherson*. Londres: Department of Hispanic Studies. Queen Mary and Westfield College, 25-38.

Campabadal i Bertran, Mireia (2004a). *El pensament i l'activitat literària del Setcents català. Volum I: Ideologia il·lustrada i renovació cultural*. Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona.

Campabadal i Bertran, Mireia (2004b). *La Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona en el segle XVIII: l'interès per la història, la llengua i la literatura catalanes*. Barcelona: Universitat de Barcelona [tesi doctoral].

Chiner Gimeno, Jaume J. (1999). «Noves dades arxivístiques sobre la mort de Jordi de Sant Jordi». Dins: Santiago Fortuño Llorens i Tomàs Martínez Romero (ed.). *Actes del VII Congrés de l'Associació Hispànica de Literatura Medieval*. Vol. II. Castelló de la Plana: Publicacions de la Universitat Jaume I, 67-70.

Coll, Jaume (2003). «*I soliti ignoti*: errors de còpia (i presumptes errors) en uns versos de Jordi de Sant Jordi». Dins: Anna Maria Compagna, Alfonsina De Benedetto i Núria Puigdevall i Bafaluy (ed.). *Momenti di cultura catalana in un millenio*. Vol. II. Nàpols: Liguori Editore, 187-228.

Coronel Ramos, Marco Antonio (1997). *L'Ausiàs March llatí de l'humanista Vicent Mariner*. València: Edicions Alfons el Magnànim.

Duran, Eulàlia; Solervicens, Josep (1996). *Renaixement a la carta*. Barcelona: Universitat de Barcelona / Eumo.

Escartí, Vicent Josep (1997). *La primera edició valenciana de l'obra d'Ausiàs March*. Vol. I. València: Bancaixa / Universitat de València.

Escartí, Vicent Josep (1998). «Estudi introductorí». Dins: Pere Antoni Beuter. *Primera part de la Història de València*. València: Universitat de València, 7-32.

Eura, Agustí (2002). *Obra poètica i altres textos*. Barcelona: Fundació Pere Coromines [edició de Pep Valsalobre]

Febrer, Andreu (1951). *Poesies*. Barcelona: Barcino (Els Nostres Clàssics, A 68) [edició de Martí de Riquer].

Feliu i Torrent, Francesc (1998). «Els inicis de la filologia catalana moderna: estudi biogràfic d'Antoni de Bastero i Lledó, canonge de Girona (1675-1737)». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXXIX, 235-341.

Feliu i Torrent, Francesc (2000). *Catàleg dels manuscrits filològics d'Antoni de Bastero*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

Ferrer, Francesc (1989). *Obra completa*. Barcelona: Barcino (Els Nostres Clàssics, A 128) [edició de Jaume Auferil].

Fluvià, Armand de (1994). *Els quatre pals. L'escut dels comtes de Barcelona*. Barcelona: Rafael Dalmau, Editor.

Fuster, Joan (1984). «Notes sobre el llemosí a la València del segle XVI». *Estudi General*, 4, 17-30. [reproduït dins: *Llibres i problemes del Renaixement*. [València:] Institut de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989, 43-62].

Gil Polo, Gaspar (1962). *Diana enamorada*. Madrid: Espasa Calpe [edició de Rafel Ferreres]

Gil Polo, Gaspar (1987). *Diana enamorada*. Madrid: Castalia [edició de Francisco López Estrada]

Gómez Moreno, Ángel (1983): «Tradición manuscrita y ediciones del "Proemio" de Santillana». *Dicenda. Cuadernos de Filología Hispánica*, 2, 77-110.

Gómez Moreno, Ángel (1990). *El Prohemio e carta del Marqués de Santillana y la teoría literaria del s. XV*. Barcelona: Promociones y Publicaciones Universitarias.

Guinot, Enric (1999). *Els fundadors del Regne de València. Repoblament, antroponímia i llengua a la València medieval*. 2 vols. València: Tres i Quatre.

Jorba, Manuel (1989). *L'obra crítica i erudita de Manuel Milà i Fontanals*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Llibre repartiment (1978). *Llibre del Repartiment de València*. València: Vicent Garcia Editores. [ed. dirigida per Antoni Ferrando Francés; 4 vols.: un de transcripció del text llatí i la traducció catalana; tres de reproduccions facsimils].

March, Pere (1993). *Obra completa*, Barcelona: Barcino (Els Nostres Clàssics, A 132) [edició de Lluís Cabré]

Martines, Vicent (2002). «Traducció i contacte de llengües. Bescanvis culturals i literaris d'àmbit romànic». Dins: M. Antònia Cano, Josep Martines, Vicent Martines i Joan Ponsoda (ed.). *Les claus del canvi lingüístic*. Alacant, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Ajuntament de la Nucia / Caja de Ahorros del Mediterráneo, 447-498.

Martínez Romero, Tomàs (1998). «Variacions sobre el tema “Corella i els contemporanis valencians”». *Caplletra*, 24, 45-66.

Massó Torrents, J. (1902). *Obres poètiques de Jordi de Sant Jordi (segles XIVe-XVe)*, Barcelona / Madrid: “L’Avenç” / Librería de M. Murillo.

Menéndez y Pelayo, Marcelino (1908). *Antología de poetas líricos castellanos*. Vol. XIII. Madrid: Librería Sucesores de Hernando.

Menéndez y Pelayo, Marcelino (1944). «Preceptiva medieval y renacentista». Dins: *Antología de poetas líricos castellanos*. Vol. IV [=Edición Nacional de las Obras Completas de Menéndez Pelayo, XX]. Santander: Aldus.

Miret y Sans, J. (1921). «Dos siglos de vida académica». *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, tom IX.

Montoliu, Manuel de (1912). «Les Trobes de Jaume Febrer». *Revue Hispanique*, XXVII, 285-389.

Nadal, Josep M. (1983). «Usar de llenguatge artificios en el segle XVI: ideologia lingüística i llengua literària». Dins: Giuseppe Tavani i Jordi Pinell (ed.). *Actes del Sisè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 89-125.

Petrarca, Francesco (1991). *Le familiari*. Lib. I. Roma: Archivio Guido Izzì. [introduzione, traduzione e note di Ugo Dotti]

Rausell Guillot, Helena (1997). «La espiritualidad de Pedro Antonio Beuter: erasmismo y corrientes de reforma». *Estudis. Revista de Historia Moderna*, 23, 41-73.

Ribelles Comín, José (1915-1943). *Bibliografía de la lengua valenciana*. 3 vols., Madrid.

Riera i Sans, Jaume (1993). «Falsos dels segles XIII, XIV i XV». Dins: Rafel Alemany, Antoni Ferrando i Lluís B. Meseguer (ed.). *Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Vol. I. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat / Universitat d’Alacant / Universitat de València / Universitat Jaume I, 423-491.

Riquer, Martí de; Badia, Lola (1984). *Les poesies de Jordi de Sant Jordi*. València: Tres i Quatre.

Riquer, Martí de (1964). *Història de la literatura catalana*. Esplugues de Llobregat: Ariel. [4a ed.: Barcelona: Ariel, 1985]

Riquer, Martí de (2000). *Llegendes històriques catalanes*. Barcelona: Quaderns Crema.

Rossich, Albert (1979). *Una poètica del barroc: el Parnàs Català*. Girona: Col·legi Universitari de Girona.

Rossich, Albert (1986). «La introducció de la mètrica italiana en la poesia catalana». *Els Marges*, 35, 3-20

Simon i Tarrés, Antoni (1999). *Els orígens ideològics de la revolució catalana de 1640*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Solervicens i Bo, Pep (1988). *Els Països Catalans i Espanya: ser o no ser. Conflictes político-lingüístics del segle XVI*. València: Tres i Quatre.

Valsalobre, Pep (2002). «Llocs, formes i textos de la protohistòria literària catalana. Segles XV-XVII: del marquès de Santillana a Nicolás Antonio (1676)». *Estudi General*, 22, 309-352.

Valsalobre, Pep (2003). «Una cort “ferraresa” a València: els Centelles, Ariosto i un programa de substitució de la tradició literària autòctona». *Caplletra*, 34, 171-194.